

**ПОДОБРЯВАНЕ НА
ЕФЕКТИВНОСТТА
НА
ПРАВОПРИЛАГАНЕТО
В БОРБАТА С НАСИЛИЕТО
НАД ЖЕНИ И ДОМАШНОТО
НАСИЛИЕ**

Наръчник за обучение на обучители

Анна Костанза Болдри

20 юни 2016 г.

Мненията, изразени в настоящия наръчник, са отговорност
на авторите и не отразяват непременно политиката
на Съвета на Европа

Благодарности

Настоящият наръчник за обучение на обучители е разработен в рамките на проекта “Подобряване на националната правна рамка в съответствие със стандартите на Съвета на Европа и укрепване на капацитета на компетентните институции, занимаващи се със случаи на домашно насилие и насилие, основано на полов признак”, изпълняван от българското Министерство на правосъдието заедно с отдел “Насилие срещу жените” на Съвета на Европа като част от програма “BG12 - Домашно насилие и насилие, основано на полов признак” по Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Съветът на Европа отправя специални благодарности на г-жа Анна Костанза Болдри, консултант на Съвета на Европа по проекта, за изготвянето на настоящия наръчник. Г-жа Болдри беше подкрепена от експерти от Министерството на вътрешните работи, г-жа Диана Тодорова и г-жа Пенка Стоянова, чийто ценен принос беше високо оценен.

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ	5
ЧАСТ I - РАЗБИРАНЕ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ	8
1.1. Определение за насилие над жени и домашно насилие.....	8
1.2. Форми на насилие над жени и цикъла на насилие и власт	9
1.3. Последици и въздействие на домашното насилие върху жени и деца.....	13
1.4. Митовете като пречки в случаите на насилие срещу жени и домашно насилие: поставяне под съмнение на възприятия и стереотипи	18
УПРАЖНЕНИЕ: Митове и истини за домашното насилие	23
1.5. Степен на домашно насилие в България.....	24
1.6. Международна, регионална и национална правна рамка за реакция на наси- лието над жени	26
1.7. Приложими международни, регионални и национални правни стандарти	26
ЧАСТ II - ЕФЕКТИВНИ РЕАКЦИИ В БОРБАТА С ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ	34
2.1. Първото обаждане: полицейският диспечер.....	35
УПРАЖНЕНИЕ: Как да се обработват първи обаждания	37
2.2. Интервюиране на жертви (жени, деца) и извършители	39
2.2.1. Общи съображения при взаимодействие на полицията с жертвите и заподозрените.....	39
2.2.2. На мястото на инцидента/престъплението: проблеми с безопасността при взаимодействие с жертви, заподозрени и свидетели.....	41
2.2.3. Провеждане на интервюта с жертвите: избягване на вторична викти- мизация	43
2.2.4. Двойствено отношение и поведение на жертвата при общуване с полиция- та	45
2.2.5. Предприемане на действия спрямо заподозрения.....	46
2.2.6. Разпит на деца	47
2.3. В полицейското управление	47
2.4. Разследване, събиране на информация/ доказателства и докладване на проку- ратурата.....	49
ЧАСТ III - ОЦЕНЯВАНЕ НА РИСКА ОТ РЕЦИДИВИ В СЛУЧАИ НА ДО- МАШНО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ	50
3.1. Оценка на риска.....	50
УПРАЖНЕНИЕ: казус: оценяване на риска и опасността.....	50
3.1.1. Определяне на рисковите фактори и факторите за уязвимост на домашното насилие над жени	51
3.1.2. Подходи към оценката на риска: клинична оценка, актьорски подход и структурирана професионална преценка.....	54
3.1.3. Прогноза или превенция? Моделът за оценка на риска “четири квадранта”	55
3.1.4. Как се извършва оценка на риска от полицейските служители: възможни методи	56
УПРАЖНЕНИЕ: Оценяване на смъртоносен риск	58
3.2. Управление на риска: четирите стълба.....	59
3.2.1. Мониторинг.....	60

3.2.2. Надзор.....	60
3.2.3. Планиране на безопасността и защита на жертвите: ролята на полицията.....	61
УПРАЖНЕНИЕ: Основни съвети за безопасност	62
3.2.5. Управление на риска и роля на полицията в сътрудничество с други агенции / институции.....	64
УПРАЖНЕНИЕ: Как се прави оценка на риска	65
3.3. Защита на неприкосновеността на личния живот и поверителността и справяне с домашното насилие. Отчетност и надзор на полицията.....	66
3.3.1. Неприкосновеност на личния живот и поверителност.....	66
3.3.2. Отчетност и надзор на полицията	67
ЧАСТ IV - ПОДГОТОВКА ЗА ОБУЧЕНИЕ	68
4.1. Съвети и методически насоки: Инструменти на обучителите.....	68
4.2. Приемане на емоции и лични преживявания, свързани с насилие.....	70
ЧАСТ V - ПРИЛОЖЕНИЯ	72
Материали за участниците по казусите.....	72

ВЪВЕДЕНИЕ

Преди България да се присъедини към Европейския съюз (ЕС) на 1 януари 2007 г., бяха извършени редица важни промени в действащото българско законодателство, с цел то да се приведе в съответствие със стандартите на ЕС за равни възможности и за борба с дискриминацията. Промените включват гаранции за равното третиране на жените и мъжете и защита на човешките права на жените.

Най-релевантните закони, които бяха въведени, включват Закона за защита от дискриминация (2004 г.), Закона за борба с трафика на хора (2004 г.), Закона за омбудсмана (2004 г.) и Закона за защита от домашното насилие, ЗЗДН¹ (2005 г.). След влизането на ЗЗДН в сила през 2005 г. са направени няколко изменения. Едно от измененията, въведено през 2010 г., предвижда годишна Национална програма за превенция и защита от домашно насилие, насочена към насилието над жени и домашното насилие. На национално ниво се полагат много усилия, за да се даде приоритет на насилието над жени и домашното насилие на законодателно и политическо ниво.

На 21 април 2016 г. министърът на правосъдието на Република България, г-жа Екатерина Захариева, подписа **Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие** (наричана по-долу **Истанбулската Конвенция**). Към момента на съставяне на настоящия наръчник България е 40-тата държава-членка на Съвета на Европа, която подписва Конвенцията. В рамките на подготовката за нейното ратифициране, България продължава да взема мерки, за да отговаря на изискванията на Конвенцията, като подобряване предоставянето на услуги, изготвяне и изменение на закони, създаване на механизъм за координация, образование и обучение на специалисти, включително и полицейски служители.

Настоящият наръчник за обучение на обучители има за цел да допълни тези национални усилия за привеждане в съответствие с изискванията на Истанбулската конвенцията, със специален акцент върху подобряването на капацитета на правоприлагане, за да отговаря на нуждите на жертвите на насилие, особено на домашно насилие, чрез предприемане на ориентиран към жертвата подход.

Цел и структура на наръчника за обучение на обучители.

Наръчникът е инструмент за разработване на програми за обучение за полицейски обучители, които могат да се използват за повишаване на чувствителността на професионалистите към проблемите на насилието над жени и домашното насилие и за да им бъдат показани добри практики в техните области. В съответствие с международните изисквания, по-конкретно Истанбулската конвенция, настоящият наръчник се съсредоточава върху важен за полицията подход: оценка на риска и управление на риска.

Няколко източника, както и обратна връзка от полицията, съобщават за липсата на стандартизирани процедури за намеса на полицейски служители в случаи на домашно насилие. Тези стандарти помагат да се даде точна оценка на съществуващата ситуация, да се направи оценка на риска от бъдещо насилие

¹ Народно събрание на Република България (2005 г.): Закон за защита от домашното насилие, обн. ДВ, бр. 27/29 март 2005 г., изм. ДВ, бр. 82/10 октомври 2006 г., изм. ДВ, бр. 102/22 декември 2009 г. (заглавието също е променено), изм. ДВ, бр. 99/17 декември 2010 г., доп. ДВ, бр. 50/3 юли 2015 г.), София: Народно събрание на Република България

(рецидивизъм), да се приложат, в координация с други услуги, най-подходящите действия за защита на жертвите от такова по-нататъшно насилие и да се намали рискът от рецидивизъм на извършителя.

Оценяването на степента на опасност на извършителя, като се прилага широка свобода на преценка от страна на полицията, е знак за липса на разбиране на насилието, основано на пол. Свободата на действие и подценяването на тежестта на тези престъпления също отговаря на липса на обучение, липса на специализирани сили, липса на ресурси за предотвратяване на престъпленията и съществуване на предубеждения за половите роли и възгледи за жените като цяло. Разбирането на това какво е риск от рецидивизъм на насилие, какво създава такъв риск, както и наличието на структуриран професионален подход при осъществяване на оценка на риска, изключва свободата на действие, намесата на собствените стереотипи и предразсъдъци, които дори професионалистите биха могли да имат, включително и полицейските служители. Независимо от това, използваните от полицията закони, методологии или насоки, сами по себе си не са достатъчни ако има ограничен интерес и желание да се придаде смисъл и достойнство на полицейската работа в съчетание с държава, действаща с дължимата грижа за защита на жертвите.

Настоящият наръчник има за цел да насърчи създаването на ориентиран към жертвата подход и да осигури на обучителите необходимите инструменти, за да го прилагат в своята работа с обучаемите. Според Истанбулската конвенция, **ориентираният към жертвата подход** поддържа фокус върху потребностите и тревогите на жертвите като приоритет и признава, че насилието над жени и домашното насилие трябва да бъдат адресирани чрез специфични мерки, чувствителни към пола. Полицията играе централна роля в борбата с насилието над жените и в предотвратяването на повторната му поява. Отговорите трябва да са **ефективни** и съобразени в правната рамка спрямо нуждите на жертвите и риска от извършители.

С приемането на ориентиран към жертвата подход, насърчаването на уважение към жертвите и неосъждащо отношение, професионалистите не само ще подобрят ефективността на работата си, но също така ще предложат на жертвите важна подкрепа в освобождаването от насилието. Жертвите ще чувстват, че са разбрани, че им се вярва и помага, което е начин да бъдат овластени, както и да им се помогне да намалят страха си от съобщаването за случаи на насилие, да сътрудничат с правоприлагащите органи и да избягват допълнително страдание и тежест (наричано още вторична виктимизация).

Настоящият наръчник е разработен, за да помогне на обучителите в провеждането на обучения на полицейски служители (обучение на обучители) и съдържа обща информация, която обучителите могат да адаптират към определена програма. Препоръчително е обучителите, които използват този наръчник, да открият в него образователните потребности за определена група от обучаеми (напр. дали курсът ще бъде въведение за нови полицейски служители или “опреснителен курс” за опитни служители или за тези, които вече се обучават) и след това да разработят подходящи модули, които отговарят на техните специфични нужди.

Наръчникът следователно е гъвкав и различни части от него могат да бъдат използвани в съответствие с потребностите от обучение. Въпреки това, ние препоръчваме той да се използва в своята цялост, тъй като всяка част надгражда представеното в предходните части.

Надграждайки “Методическите указания за действията на полицейските органи по Закона за защита от домашното насилие” на Министерството на вътрешните работи от 2007 г., настоящият наръчник за обучение на обучители е допълнителен, актуален и изчерпателен инструмент, който полицейските обучители могат да използват за по-добро разбиране на домашното насилие над жени. Той също може да се разпространява на национално и регионално ниво.

Част I от наръчника въвежда концепцията за насилието над жени, с особено внимание към домашното насилие над жени, използвайки като рамка определението, съдържащо се в Истанбулската конвенция на Съвета на Европа. Този раздел също осигурява виждане за насилието от различни гледни точки: правна, социологическа и психологическа, както и криминологична, като тяхното разбиране може да помогне на обучителите за по-доброто предаване на съдържанието и методологията на обучението.

Част II е посветена на ролята на полицията, когато работи по случаи на домашно насилие, от приемане на първото обаждане от диспечера на полицията до фазата на разследване.

Част III се занимава с подходи за оценка и управление на риска, насочвайки се към важната роля на полицията за предотвратяване на ескалацията на насилието (рецидивизъм) и за оценяване и управление на риска, включително чрез защита на жертвата с помощта на планове за безопасност.

Част IV обхваща стратегии за обучение, насочени към обучителите. Тя също така гарантира, че обучителите са наясно с нуждите на своите обучаеми и със своите собствени нужди, емоции и убеждения. Дадени са и препоръки за това как да се вземе максималното от обучението.

Набор от печатни материали, упражнения и казуси са включени като приложение към настоящия наръчник.

УПРАЖНЕНИЕ: Колко знаете за домашното насилие?²

Упражнение ³ :	Цел	Време	Процедура
Какво е моето ниво на знания?	Помислете за своите собствени представи и опит с домашното насилие	30 минути с обсъждане	Помолете всички участници да попълнят онлайн въпросника ‘BODA: believes on domestic abuse’: http://www.sara-cesvis.org/index.php?option=com_content&task=section&id=42&Itemid=168 и им дайте оценка за успешно или неуспешно преминаване на теста, която показва дали участниците имат предубеждения или не.
<i>Този кратък “тест” е добър начин да започнете обучението и да покажете на обучаемите тяхното ниво на разбиране на домашното насилие. В идеалния случай той трябва да се попълни онлайн в анонимна форма. Ако обучителите смятат, че това няма да бъде възможно по време на обучението, то може да се раздадат хартиени варианти на теста. Това е предвидено в приложението, заедно с код за точкуване, с който обучаващият да оцени отговорите на обучаемите.</i>			

² Вижте писмен материал 1 в приложението за улесняване на това упражнение.

³ Посочено е упражнение

1.1. Определение за насилие над жени и домашно насилие.

Следните определения са съвместими с определенията на Истанбулската конвенция на Съвета на Европа (чл. 3).

Насилие над жени (ННЖ) се разбира като нарушение на правата на човека и форма на дискриминация срещу жените. То означава всички актове на насилие, основано на пола, които водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически увреждания или страдание за жените. Заплахи за такива актове също се смятат за форма на насилие и те включват: принуда, лишаване от свобода, сплашване. Жертвите може да бъдат засегнати в сферата както на обществения, така и на личния живот.

Насилие, основано на пола (НОП) е насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените.

Домашно насилие (ДН) включва всички актове на физическо, сексуално, психологическо или икономическо насилие, които се случват в семейството или в домакинството, или между бивши или настоящи съпрузи или партньори, независимо дали извършителят живее или е живял заедно с жертвата.

Бележка до учителите: Термини, използвани в настоящия наръчник

Обърнете внимание, че в настоящия наръчник терминът „жертва“ се използва за обозначаване на лице, което е обект на домашно насилие или насилие над жени. В много ситуации експертите по домашно насилие предпочитат да използват термина „преживяло насилие лице“, за да опишат лице, който е преживяло насилие, защото е по-овластяващ. В областта на правоприлагането обаче, терминът “жертва” се използва редовно, за да опише потърпевшата страна (независимо дали тя е преживяла насилието или не). Настоящият наръчник следователно използва терминът “жертва”. В наръчника също се говори за “ищец” - обозначавайки жертвата в системата на гражданското правосъдие (например кандидат за заповед за защита). Когато се говори за лице, което е извършило насилие, общите термини “извършител” или “заподозрян” (лице, за което се твърди, че е извършило насилие) се използват в настоящия наръчник и когато се отнася до ролята на полицията.

Тези определения са в съответствие с определението, предвидено от българските закони. Според ЗЗДН от 2005 г. и неговите последващи изменения, домашното насилие включва всеки **акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие**, както и **опитът** за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпругеско съжителство (чл. 2, ал. 1, ЗЗДН). За психическо и емоционално насилие върху дете се смята и всяко **домашно насилие**, извършено в негово присъствие (чл. 2, ал. 2, ЗЗДН).

1.2. Форми на насилие над жени и цикъла на насилие и власт.

Насилието над жени и по-специално домашното насилие над жени започва с принудително и контролиращо поведение и нагласи, които в повечето случаи водят до физическо насилие. В насилнически интимни или предишни интимни връзки, извършителите използват или заплашват да използват насилие, за да принудят жертвите да се съобразяват с техните желания⁴. Домашното насилие над жени може да включва различни актове на психологическо, физическо, сексуално и/или икономическо насилие. Членове 33 до 39 от Истанбулската конвенция идентифицират форми на насилие, които трябва да се считат за престъпления.

- ✓ Физическото насилие се отнася за телесна повреда, претърпяна поради прилагането на пряка и незаконна употреба на физическа сила. То също така включва насилие, водещо до смърт на жертвата.
- ✓ Психическото насилие се отнася до всяко умишлено поведение, което сериозно засяга психологическата неприкосновеност на дадено лице чрез принуда или заплахи.
- ✓ Преследването е всяка форма на пряк и непряк контрол и наблюдение на жертвата, с или без физически контакт. Това обикновено се случва след края на връзката, но може да се случи докато връзката все още продължава. То включва заплахи и тормоз както онлайн, така и офлайн, следене на лицето, шпиониране, което кара жертвата да се страхува за своята безопасност.
- ✓ Сексуалното насилие, включително изнасилването, обхваща всички форми на сексуални действия, извършени умишлено на друго лице, без тя свободно да е изразила съгласие. То включва насилствено вагинално, анално или орално проникване от сексуално естество с телесна част или предмет; други насилствени актове от сексуално естество и принуждаване на друго лице да извърши без съгласието си актове от сексуално естество с трето лице. Нежеланите актове от сексуално естество между съпрузи също са включени.
- ✓ Насилственият брак се отнася до физическа и психологическа сила, упражнена върху жертвата, за да сключи брак недоброволно. Подмамването на лице да отиде в чужбина, с цел то да бъде принудено да сключи брак също е включено в Истанбулската конвенция.
- ✓ Осакатяването на женските гениталии се състои от извършване, подпомагане за извършване или подбуждане, принуждаване или предоставяне на възможност за обрязване, зашиване или отстраняване на част или на всички женски външни полови органи по нетерапевтични причини.
- ✓ Насилственият аборт и насилствената стерилизация се отнасят до прекратяването на бременността или прекратяването на способността на жена или момиче за естествено възпроизводство без нейното предварително и информирано съгласие.
- ✓ Сексуалният тормоз се отнася до словесно, несловесно вербално и невербално или физическо поведение от сексуално естество и нежелано от жертвата. Чл. 40 от Истанбулската конвенция дава на държавите-членки възможността да прилагат или наказателното право, или други санкции (например санкции по трудово право).

⁴ Walker, L (1979). Women's Hall of Fame. Ed D. Colorado.

Във българския Наказателен кодекс насилието срещу жени и домашното насилие не се съдържат като конкретни престъпления. Той обхваща някои от неговите форми изцяло (т.е. физическо насилие или изнасилване) или частично (т.е. осакатяване на женски гениталии като телесна повреда), но те не представляват конкретни престъпления в рамките на семейния или домашен контекст, а престъпления от общ характер.

Цикълът на насилие

Цикълът на насилие (Фигура 1) е подход, който може да помогне на полицията да разбере динамиката на домашното насилие, когато помага на жертвата.

Фигура 1: Цикълът на насилие: насилствен и повтарящ се механизъм

Продължителността и еволюцията на всяка фаза от цикъла на насилие ще варира при различните жертви, в зависимост например от:

- ✓ естеството и продължителността на връзката;
- ✓ социално-икономическото положение на жертвата и извършителя;
- ✓ вида на насилие, претърпяно от жертвата;
- ✓ дали участват деца или други хора;
- ✓ дали е налице злоупотреба с наркотични вещества и алкохол;
- ✓ помощта и подкрепата, оказвани на жертвата;
- ✓ степента на изолация на жертвата.

Както можем да видим на Фигура 1, етапите и фазите на цикъла на насилие се повтарят периодично, докато цикълът бъде прекъснат от самата жена или чрез някаква форма на намеса или външна помощ и подкрепа, предоставени на жертвата⁵. Някои етапи може да се припокриват, а някои от тях може да се осъществят след дни, месеци или години. Насилническа връзка също така може изобщо да не мине през цикъла. Важно е да се помни, че не всички жертви ще преживеят насилие по един и същи начин. Някои няма да стигнат до етапа на физическо насилие и може никога да не се обърнат към полицията или съдебната система. Въпреки това, икономическото и емоционално насилие са тежки и водят до загуба на права и се считат за престъпление, което трябва да бъде разследвано.

Това, което е важно да се разбере е, че жертвите обикновено са склонни да се свържат с **полицията** или социалните служби в пиковия етап на цикъла, след като се е случило **физическо** или **сексуално нападение**. Те търсят помощ, когато се чувстват и са в опасност и търсят незабавна помощ. По време на цикъла на насилие, партньорът насилник може да редува привързано, извинително и спокойно поведение с периоди на напрежение, които прерастват във физическо, сексуално или психологическо насилие. Извършителят държи жената отговорна за това, което прави, като твърди, че тя го е накарала да го направи. Той може да заплаши да отведе децата или да заплаши да използва физическа сила или да я убие, ако тя каже на някого или направи нищо. Това е моментът, когато е вероятно жертвата да се върне при извършителя или да оттегли доклада до полицията и когато жертвите са най-уязвими. Жертвата може дори да отрече или да омаловажи насилието. На този етап оценката на риска и последващото управление на риска и планирането на безопасността на жертвата са от изключителна важност, за да се разберат нуждите на жертвата. Жертвите могат да направят своя избор въз основа на реалистични и конкретни варианти и решения на насилието, което те претърпяват. Ако тези варианти не са налични и поддържани, е много трудно да се прекъсне цикъла.

Домашно насилие: въпрос на власт и контрол.

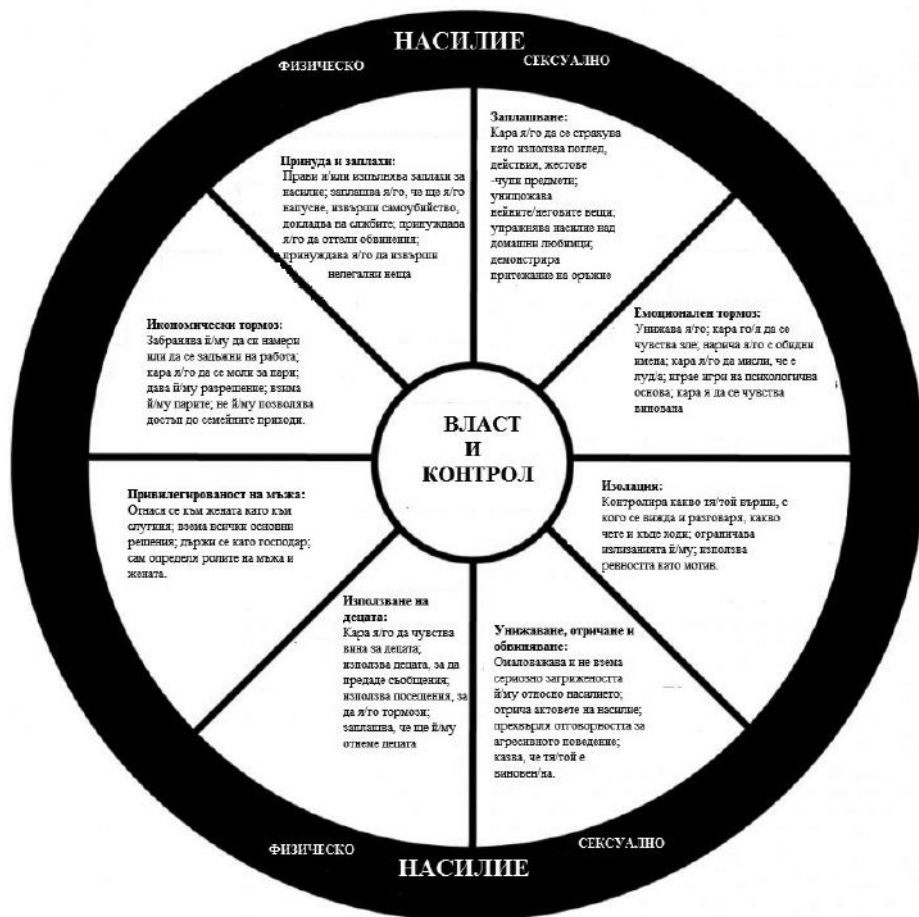
Има много теории, които се опитват да обяснят причината, поради която някои мъже осъществяват насилие над своите партньори. Най-широко признатата от тях, която също така се подкрепя от научните изследвания и ежедневния практически опит, е тази за **властта и контрола**. Това се основава на предположението, че някои мъже все още поддържат силни мизогинистични вярвания и не възприемат своите партньори като независими хора, които могат да вземат решения самостоятелно и да имат свой собствен живот. Тези мъже от всякаква възраст, социално-икономически статут и националност не приемат, че техните партньори могат да ги напуснат, да имат приятели или да реагират на критика, да правят свой избор и да излизат от предварително определени социални норми за мъжки и женски роли. Насилието е механизъм на власт и контрол, за да бъде държана жената в нейната “роля” и за да се спазват социалните норми, регулиращи сексистките нагласи. Когато бъдат заплашвани и малтретирани, жените стават уплашени, страхуват се от ескалация или дори от смърт, но обикновено се срамуват да говорят за това. Те може също така да омаловажат и оправдаят

⁵ Walker, L (1979 г.). Women's Hall of Fame. Ed D. Colorado.

насилието, тъй като е трудно да признаят, че партньорът им е насилник, защото това също ще засегне тяхното самочувствие.

Тази теория е отразена в широкоизвестното “Колело на властта и контрола”⁶, показано във фигура 2. Колелото обяснява различните форми на насилие и как те си взаимодействат една с друга и как властта и контролът са свързани. Този модел помага да се обясни динамиката на насилие между партньори.

Фигура 2: Колелото на властта и контрола⁷

⁶ Колелото на властта и контрола е разработено в САЩ от Проекта за интервенция при домашно насилие (DAIP). За повече информация вижте: www.theduluthmodel.org/training/wheels.html

⁷ Колелото на властта и контрола, Модел на Дулут

1.3. Последници и въздействие на домашното насилие върху жени и деца.

В резултат на изтърпяното насилие, жертвите на домашно насилие и техните деца могат да се сблъскат с краткосрочни и дългосрочни последици. Домашното насилие води до физически, емоционални/психологически вреди, както и до загуба на материални ценности и намалено качество на живот. Тежестта на въздействието на домашното насилие зависи от лични (вътрешни, напр. история на насилие, липса на издръжливост, ниско самочувствие, стратегии за справяне) и социални (външни, наличие на деца, получавана помощ, социална изолация, опасност на извършителя, достъп до услуги) обстоятелства. Тези фактори ще направят за жертвата по-трудно или по-лесно прекъсването на цикъла на насилие. Независимо от тяхната роля в механизма за реакция и подкрепа, всички професионалисти, които се занимават със случаи на домашно насилие, трябва да са наясно с въздействието на различни форми на насилие, основано на пола, включително домашното насилие върху жени и техните деца, така че да избягват да действат по непрофесионален и вреден за жертвата начин (т.е. вторична виктимизация⁸). Някои от най-опустошителните последици от домашното насилие върху живота на жертвата са обяснени по-долу.

Физическо въздействие.

Физическата вреда в резултат от насилие може да включва всяко от следните: натъртвания и синини; разкъсвания и охлузвания; коремни или гръдни травми; фрактури и счупени кости или зъби; увреждане на зрението и слуха; травма на главата; опит за удушаване и наранявания на гърба и врата⁹. Последниците не са свързани само с преки удари или нападения. Заболяванията, наричани “функционални разстройства” или “свързани със стреса състояния”, са много по-чести. Те включват синдром на раздразненото черво/гастроинтестинални симптоми, фибромиалгия, различни хронични болкови синдроми и изостряне на астма. Многонационално проучване на Световната здравна организация (СЗО)¹⁰ показва, че за малтретираните жени е два пъти по-вероятно, отколкото за немалтретираните жени, да съобщават за лошо здравословно състояние и да страдат от физически и умствени здравословни проблеми, независимо от това кога се е случило насилието.

Психологическо въздействие.

В допълнение към горните вреди, психологическата вреда може да има опустошителен ефект върху състоянието на ума на жената. Жените могат да възвърнат контрола над своя живот и да продължат напред, ако бъдат подкрепени и им се помогне и вярява. Справянето с психологическите последици от насилието не е само в рамките на отговорността на психологическите професионалисти, правоприлагащите и съдебните органи също трябва да разбират психологическото

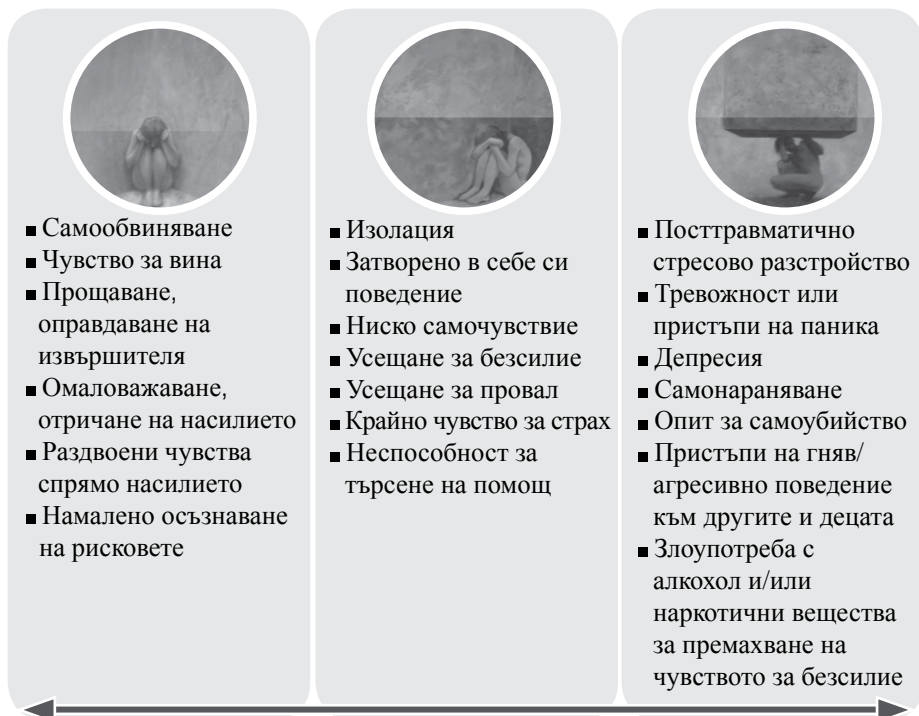
⁸ Пълното обяснение за това какво е вторична виктимизация и с какво полицията трябва да е наясно може да се намери в раздел 1.Г., “Митове и стереотипи”.

⁹ Heise L, Garcia Moreno C. Violence by intimate partners (2002 г.). В: Krug EG et al., (eds). Световен доклад за насилието и здравето. Женева, Световна здравна организация. 87– 121.

¹⁰ Garcia-Moreno C et al. (2005 г.) Многонационално проучване на СЗО за здравето на жените и домашното насилие над жени: първоначални резултати за разпространение, здравни последствия и реакции на жените. Женева: Световна здравна организация.

и емоционалното въздействие на насилието, с цел по-добре да се справят с тези случаи. Фигура 3 очертава границите на последиците, които домашното насилие срещу жени могат да имат върху психологическото благополучие на жертвата.

Фигура 3: Психологически последици от домашното насилие срещу жени¹¹

Полицията трябва да бъде наясно с възможните последици за жертвите, които могат да станат гневни и агресивни към другите, също в резултат на насилие, особено към децата и други членове на семейството. Агресивното и насилствено поведение е показател за изтощение, чувство на безсилие и изключителен страх и отчаяние. Един добре обучен професионалист, разпознаващ причините за подобно поведение, не трябва да обвинява жертвата или да се съмнява в правдоподобността ѝ, а напротив – трябва да бъде изключително внимателен и да показва подкрепящо отношение, тъй като агресията може да направи жертвата по-уязвима и да я изложи на повишен риск от повторна виктимизация.

Обвиняването, самообвиняването на жертвата и намалената ѝ правдоподобност са в основата на предположението, че жертвите са отговорни за поведението на извършителя. Механизмът обаче е точно обратният. Извършителят

¹¹ Снимките в графиките са картини на художника Алберто Джузепини и представляват три от етапите на цикъла на насилие. Собственикът на картините е позволил възпроизвеждането им в този наръчник.

е този, който подлага жертвата на психологическо насилие в продължение на месеци или дори години, като ѝ казва, че е безполезна, глупава, че тя го кара да реагира по този начина, като я удря, обижда или изолира, защото това е по нейна вина, тя го заслужава, защото тя не е направила или казала това, което “трябва”. В други случаи извършителите просто отричат всякакво насилствено поведение. Те казват на всички, че жената си го измисля, защото е луда, психически нестабилна или защото иска да се възползва, например по време на развод, във връзка с предоставяне на родителски права или по финансови въпроси. Извършителите може дори да твърдят, че тя си измисля всичко, за да оправдае друга връзка.

В допълнение към извършителя, приятели, членове на семейството, а дори и полицията, прокурорите или съдиите са склонни да обвиняват жертвите, дори и да не са наясно, че го правят открито. Например, когато жени съобщават за години на насилие, след като никога не са съобщавали преди и не са напуснали извършителя, те биха могли да се чудят защо тя е продължила да има връзка с него, и да ѝ задават въпроси като: “Защо не си тръгнахте?”, “Какво му направихте, за да реагира по този начин?”, “Какво му казахте, за да го ядосате толкова много?!” “Защо не се опитате да забравите и да продължите живота си?”

Самообвиняването на жертвата в съчетание с обвиняването ѝ от другите води до загуба на надежда и тенденция жертвата да омаловажава и оправдава случилото се. След извинения от страна на извършителя, жертвата може да реши да не съобщава или да оттегли всякакъв доклад/жалба, които вече е подала. Жертвите са склонни да отричат или да омаловажават всяко насилие и си противоречат и действат двусмислено. Например, те биха могли да се свържат или дори да се срещнат с извършителя, дори ако е била издадена заповед за защита. Някои жертви напускат извършителя, но след това може да се върнат да живеят с него. Това е признатата “теория на заучената безпомощност”¹², при която след като се опита да сложи край на цикъла на насилие и след като не успява да го направи, жертвата започва да вярва, че всичко е било напразно. Сега тя е по-слаба, по-изолирана, разочарована и безнадеждна. За съжаление, много малко професионалисти от правоприлагащите органи знаят или напълно разбират тези механизми и следователно те може да подценяват тези престъпления. Ето защо във всяко обучение трябва да бъде преподадена и разбрана от обучаемите пълната динамиката на домашното насилие и насилието между партньори.

Влиянието на насилието може да доведе до увеличаване на изолацията, при която семейството и приятелите не са наясно с това, което се случва. Извършителят се стреми да убеди тях, както и професионалистите, колко ненадеждна е неговата партньорка, като поставя под съмнение нейната правдоподобност.

Ако, в резултат на насилието, жената също така трябва да напусне работа и да ограничи контактите си с колеги, това ще увеличи властта и контрола, които извършителят има над жертвата, повишавайки риска от повторна виктимизация. Това е порочен кръг: колкото повече жената става безсилна и изолирана, толкова повече извършителят се чувства силен и мощен. За щастие, цикълът може да бъде прекъснат и полицията играе централна роля.

¹² Janoff-Bulman, R., & Brickman, P. (1982 г.). Expectations and what people learn from failure. В N. T. Feather (Ed.), Expectations and actions: Expectancy-value in Psychology. Hillsdale, NJ, Erlbaum.

Последиците от насилието може също да представляват пречка жената да сложи край на връзката и да намалят капацитета ѝ да идентифицира риска и да защити себе си и децата си. Освен физическите и психологическите последици от насилието, има и други ключови причини, поради които една жена не може „просто да си тръгне“: липса на алтернативи, икономическа зависимост, малки деца, съвместно попечителство, фактът, че е мигрант, който не говори езика или не познава законовите си права в страната на пребиваване, безработица, както и липсата на услуги там, където тя живее. Всяка от тези причини може да бъде и в резултат на насилие, задълбочаване на изолацията и страха и в същото време да дава повече власт на извършителя.

Въздействие върху децата.

Когато говорим за въздействието на домашното насилие върху деца, ние имаме предвид различните форми на насилие, които ги засягат. Най-честата е тази, извършена от мъж (обикновено бащата на детето/децата) над партньорката му (обикновено майката на детето/децата). В контекста на дома обаче могат да се случат други форми на насилие, които попадат в обхвата на определението, предвидено в Истанбулската конвенция за „домашно насилие“.

Децата могат да бъдат изложени на насилие срещу техните братя и сестри, срещу баба или дядо или друго лице, което споделя същото жилище. Многократното излагане на насилие в допълнение към прякото насилие, нанесено върху детето, се нарича „поливиктимизация“¹³. Когато насилието е извършено от някого, когото детето обича и на когото вярва, въздействието е не само в краткосрочен план (страх, безпокойство, разстройство на съня и храненето и т.н.), а е по-дълбоко, тъй като се отразява на способността на детето да расте в безопасна и защитена среда и да изгражда положителни и сигурни връзки. Отрицателното въздействие върху децата, живеещи в семейства, засегнати от домашно насилие, е доказано от много проучвания¹⁴. Децата могат да бъдат изложени на насилие директно (като първични жертви) или индиректно (като вторични жертви). Дори когато децата не са преки свидетели на всички епизоди на насилие, те все пак са изложени, наясно са и са негативно засегнати от него.

При насилие между партньори, жените жертви на домашно насилие са склонни да подценяват последиците върху своите деца и вярват, че децата им не са наясно с цялото насилие, твърдейки, че нападенията са се случили в отсъствие на децата, докато са били на училище, спели са или просто са били в друга стая. Това често е защитен механизъм. Тя не иска да се изправи пред това, което всъщност се случва, нито да признае вредите, които насилието причинява не само на нея, но и на нейните деца. За тези деца това е допълнителна тежест, тъй като те не само имат баща, който малтретира майка им (което води до тревожност и състояние на страх у дома, както и опасност), но те също имат депресирана и разочарована майка, която не е в състояние да ги защити и да се грижи за тях, както би трябвало да го прави¹⁵.

Степента и тежестта на последствията от домашното насилие върху децата

¹³ Finkelhor, D. Ormrod R. K., Turner H. (2007 г.). Poly-victimization: A neglected component in child victimization, Child Abuse and Neglect, 31, 7-26.

¹⁴ Наред с другите: <http://www.apa.org/pubs/books/4317253.aspx>

¹⁵ Hester, M, Pearson, C, Harwin, N & Abrahams, HA, (2007 г.), Making an Impact: Children and Domestic Violence: 2nd edition, Jessica Kingsley.

също зависи от възрастта, от защитните фактори, от тяхната собствена издръжливост¹⁶ и от това, дали детето все още живее в насилническа среда или не.

Възможни симптоми на излагане на домашно насилие при деца:

- Тревожност и депресия, отдръпване от връстниците
- Нарушения на съня и кошмари или ретроспекции
- Чести оплаквания от физически симптоми като болки в стомаха
- Нощно изпускане
- Детинско поведение (симптоми на регресия)
- Тормож, училищна виктимизация, бягане от училище
- Ниски резултати в училище
- Занижено чувство за самоуважение
- Самообвиняване за насилието
- Развитие на хранително разстройство.

Когато работи с тези случаи и когато изслушват деца, полицията (както и съдебната власт и социалните служби) трябва да са наясно с разрушителните ефекти на домашното насилие, за да разберат по-добре реакциите на децата в такива ситуации и да действа в съответствие с техните нужди. Важно е да се има предвид, че самите деца могат да омаловажават и отричат насилието или да имат противоречиви чувства.

Когато са интервюирани от полицията, децата може да не искат да вземат страна или може да вземат страна в полза на извършителя. Както беше споменато, децата може също да отрекат да се е случило каквото и да било насилие или да предоставят невярна информация. Те дори могат да се бунтуват срещу полицията и да се държат неспокойно или агресивно от страх да видят малтретиращият родител да отива в затвора или майка им да бъде убита. Извършителят може да заплаши, че ако те проговорят или вземат страна, той ще навреди на майка им. Тези деца трябва да бъдат защитени, особено от тези, които имат властта да го направят.

Ако извършителят е бащата на детето, полицията, както и съдебната система, трябва да прецени дали показанията на детето са необходими и дали ще бъдат надеждни, тъй като детето може да възприема показанията като предателство към този родител. В случай на крайната форма на домашно насилие - убийство, децата може да бъдат изпратени в приемен дом или дом за сираци, ако например майката е убита, а бащата е изпратен в затвора или е извършил самоубийство. Това е унищожителна последица, която е много подценявана¹⁷. Всяко действие и решение винаги трябва да се взема в най-добрия интерес на детето.

¹⁶ Издръжливостта се определя като всяка способност за справяне с влиянието на негативни събития и възстановяване на първоначалното състояние

¹⁷ Вижте Европейския проект: www.switch-off.eu

1.4. Митовете като пречки в случаите на насилие срещу жени и домашно насилие: поставяне под съмнение на възприятия и стереотипи.

Основни понятия

- ✓ Митовете за домашно насилие са неправилни мисли, които не са основани на доказателства, а на предубеждения и стереотипи.
- ✓ Митовете за домашно насилие са показатели за лошо обучение и липса на професионализъм.
- ✓ Митовете влияят отрицателно върху ефективността на работата и удовлетвореността на жертвата и ще възпрепятстват сътрудничеството ѝ със системата на наказателното правораздаване.

Има много митове и стереотипи за причините и последиците от домашното насилие и насилието над жените като цяло, които могат да имат тежко отрицателно въздействие върху подпомагането и защитата на жертвите. Наличието на тези митове води до вторична виктимизация. Тези погрешни изводи, които не се основават на доказателства или изследвания, често са подсилени от обществото и от медиите¹⁸. Затова е важно професионалистите с редовен контакт с жертвите да признаят нагласите и възприятията, които те имат за насилието срещу жени, за да не причинят допълнителна вреда и страдания.

В някои случаи стереотипите и митовете, дори ако бъдат оспорени с противоречиви им доказателства, са трудни за премахване.

От положителната страна, след като лицата и особено професионалистите са наясно с това кои са тези митове, защо съществуват и какво могат да включват, те могат да бъдат разгледани, елиминирани или поне намалени. От голяма значение е да се гарантира, че професионалистите, които се занимават със случаи на домашно насилие, не са повлияни при изпълнение на задълженията си от т. нар. “извънправни” фактори, стереотипи и предварителни представи, когато правят избор и предприемат действия¹⁹.

Митовете също могат да причинят вторична виктимизация. Вторична виктимизация се случва, когато вместо да бъде третирана с уважение, конфиденциалност и професионализъм, на жертвата не се вярва или ѝ е казано, че си измисля насилието заради някакви лични или законови предимства или ѝ се задават неподходящи или дори натрапчиви въпроси. Вторична виктимизация може да се случи, когато правоприлагащите, както и други професионалисти, изместят своята роля: вместо да бъдат подкрепящи, обективни и да карат жертвата да се чувства спокойна и защитена, те поставят под въпрос нейните действия и се съмняват в нейната правдоподобност. Независимо от това, вторичната виктимизация може да се избегне и предотврати чрез разглеждане и научаване на най-често срещаните стереотипи и митове около домашното насилие и неговата динамика.

За ефективното справяне с митовете и стереотипите трябва да съществува и редовно да се предоставя обширно портфолио за обучение. Нито едно обучение

¹⁸ Baldry, A. C., Pagliaro, S. (2014 г.) Helping Victims of Intimate Partner Violence: The Influence of Group Norms Among Lay People and the Police, *Psychology of Violence*, 4(3), 334-347

¹⁹ Baldry, A.C. (1996 г.). Rape victims' risk of secondary victimization by police officers. *Issues in Criminology and Legal Psychology*, 25, 65-68.

няма да бъде ефективно, ако тези, призовани да предприемат действия за защита на жертвите, не носят отговорност, и ако съответните органи не наблюдават полицията и съдебната система по отношение на техните грешки, които също могат да доведат до вторична виктимизация.

Митове и истини за насилието над жени.

Твърдение: Насилието над жени и особено домашното насилие между партньори е рядкост.

Отговор: Погрешно. Според проучването на Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) през 2014 г.²⁰, в България средно една от всеки пет жени е била психически, сексуално или психологически малтретирана от нейния настоящ или бивш партньор от 15-годишна възраст. Жертвите обаче съобщават за това в по-малко от 1/4 от случаите, поради страх от отмъщение, стигма и осъждане, защото не знаят какво да направят и къде да отидат или се надяват, че извършителят ще се промени.

Твърдение: Домашното насилие и насилието над жени като цяло засяга само бедните или слабо образовани жени или жените от етническите малцинства и мигрантите.

Отговор: Погрешно. Домашното насилие и насилието над жени засяга жените от всички нива на обществото, независимо дали са богати или бедни, образовани/необразовани, независимо от мигрантски статут, религия, сексуална ориентация и етническа принадлежност. Извършителите също могат да имат всякакъв произход. Насилие срещу жени също се извършва и от професионалисти: професори, лекари, съдии и дори полицейски служители. Въпреки, че бедността и ниското образование може да повлияят на вероятността от насилие, всеки акт на насилие е съзнателен избор, независимо от индивидуалните или социални обстоятелства.

Твърдение: Насилието между партньорите е личен въпрос.

Отговор: Погрешно. Повечето наказателни кодекси признават насилието между две лица като престъпление и не правят разлика, дали те имат интимни отношения или не. Някои законодателства считат факта, че това е лично, като утежняващ фактор и че е отговорност на обществото и обществеността да го предотвратяват и да се справят с него.

Твърдение: Насилието се случва при хора, които използват наркотици и алкохол.

Отговор: Погрешно. Наркотиците и алкохолът може да увеличат риска и да свалят бариерите на контрол при някои насилници, но те не причиняват насилието. Мъжете насилници са такива, независимо дали са в нетрезво състояние или не. Наркотиците и алкохолът могат да бъдат считани за рискови фактори и жертвите, както и извършителите, може да се позоват на тях, за да обяснят и оправдаят насилието, но те не са причината.

²⁰ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf.

Твърдение: Жените, както и мъжете, упражняват насилие.

Отговор: **Погрешно.** При домашното насилие най-често срещаните форми на малтретиране са тези, извършени от партньора от мъжки пол над партньора от женски пол (95% срещу 5%). Споровете относно тези цифри са, защото жените действително използват насилие срещу партньора си, често като реакция или защита от малтретиране. Някои може дори да стигнат до това да ги убият. Международни проучвания са показали, че за да се разбере по-добре предполагаемото егалитарно съотношение на насилието между мъже и жени, жените трябва да бъдат попитани за това кой е започнал спора и какво се е случило. Това не изключва факта, че всяка форма на домашно насилие трябва да бъде разрешена, включително мъже жертви на насилие, биха могли да се чувстват засрамени и да бъдат съдени отрицателно.

Твърдение: Дори ако в една връзка се случи акт на насилие, това са изолирани епизоди.

Отговор: **Погрешно.** Всеки един епизод на насилие трябва да бъде разследван, а ако е необходимо и съдебно преследван, а на засегнатите от него трябва да се предложи помощ и подкрепа. Домашното насилие обаче може да представлява модел на постоянно физическо, психологическо, сексуално или икономическо насилие (чл. 3 (б) от Истанбулската конвенция). Домашното насилие се характеризира с цикъл от насилие, който се състои от сплашващо и унижаващо поведение, заплахи, нападения, контрол, ежедневно лишаване от права и понижаване на самочувствието на жертвата. Домашното насилие се характеризира с увеличаване на честотата и тежестта на действия, излагащи жертвата на по-висок риск. Малко вероятно е извършителят да спре, тъй като той не вярва или не иска да повярва, че действията му са погрешни.

Твърдение: Домашното насилие е резултат от психични проблеми, насилниците са болни.

Отговор: **Погрешно.** Въпреки че психичното здраве, психиатрично увреждане или разстройство на личността играят роля в насилието и се считат за рискови фактори, по-голямата част от мъжете, които малтретират или дори убиват своята партньорка, са психически здрави. Те са наясно с това, което правят; някои от тях може да мислят, че тяхното поведение е “нормално”, тъй като за някои от тях е нормално да инфрахуманизира жени, което означава, че те мислят, че жените са по-нисши и нямат същите чувства като мъжете и така насилието няма да ги засегне²¹.

²¹ Baldry, A. C., Pagliaro S. & Pacilli. G (2014 г.). She's not a Person, She's Just a Woman! Infrhumanization and Intimate Partner Violence. Journal of Interpersonal Violence, online-first, 1-16, DOI: 10.1177/0886260514540801

Твърдение: Мъжете насилници са били малтретирани като деца.

Отговор: Погрешно. Да бъдеш изложен като дете на домашно насилие или да бъдеш пряко малтретиран е увреждащо изживяване, което може да има дълготрайни последици. В осем от десет случая хората, които малтретират, са били малтретирани като деца²². Да си малтретиран като дете увеличава стреса и риска от повтаряне на това поведение. Това се нарича междупоколенческо предаване на насилие²³. Въпреки това, повечето деца, които живеят в насилнически домове, имат силна издръжливост, имат добри отношения поне с другия родител или член на семейството и няма да станат насилници в бъдещите си връзки. В това отношение е важно тези уязвими деца да се защитят и да бъдат изведени възможно най-скоро от насилническата среда, за да се намали излагането на отрицателен модел на поведение и да се изгради защита и обич с родителя, който не е насилник, ако това е възможно.

Твърдение: Ако жените бяха наистина малтретирани и наистина искаха да си тръгнат, щяха да го направят.

Отговор: Погрешно. Подлагането на домашно насилие не води веднага до това жертвата да напусне своя партньор насилник, независимо от тежестта, честотата и продължителността на насилието. Има социални и индивидуални фактори, които могат да попречат на тази непосредствена стъпка. На първо място, както показва цикълът на насилието, насилието не е постоянно. Партньорът насилник редува заплахи и нападения с извинения и обещания, като държи жертвата в постоянно състояние на напрежение и несигурност и страх. Партньорите насилници могат да бъдат любящи, внимателни и успяват да получат прошка. Това кара всеки път на жената да иска да си тръгне да излезне. Ако жертвата е напуснала извършителя, тя може дори да се върне. За съжаление това е само тактика и веднага след като жената се опита да се освободи от допълнителен контрол, цикълът на насилие ще следва същия модел като в една спирала, като става по-зле с всеки следващ път. Жената е по-заstrasена и по-депресирана всеки път, сама и чувстваща се виновна, безсилна и засрамена. Други хора в общността може също да участват или да са наясно с насилието, но вместо да направят нещо, те увеличават изолацията дори повече. Често жертвата не напуска партньора насилник поради липса на алтернативи, социална и икономическа подкрепа, безработица или жилище. Жените, които са подложени на домашно насилие и които не си тръгват, трябва да бъдат попитани дали се страхуват от това какво може да се случи, ако си тръгнат. Изследванията показват, че мъжете насилници са по-склонни да убият своите партньорки, когато жертвата е прекратила или се е опитала да прекрати връзката или ако е говорила за раздяла.

²²Widom C.S. (1989 г.), "Does violence beget violence? A critical examination of the literature", *Psychological Bulletin*, 106, 3-28.

²³Widom C.S. (1989 г.). "The cycle of violence", *Science*, 244, 160-166.

Твърдение: Когато мъж проявява насилие, това е защото той обича жената и жените са склонни да харесват това и да смятат, че е добре за тях, когато мъж се държи по такъв начин.

Отговор: Погрешно. Насилието е обратното на любов и уважение. Конфликт може да възникне при всяка двойка, но конфликтът е различен от насилието.

Твърдение: С течение на времето и с търпение, нещата ще се подобрят и насилието ще спре.

Отговор: Погрешно. Насилието не спира само, освен ако извършителят не реши да го направи, но това се случва рядко. С течение на времето насилието става все по-интензивно, по-често и по-опасно. Извършителят се чувства непобедим, защото никой не го държи отговорен за поведението му. Колкото по-скоро цикълът на насилие бъде прекъснат, толкова по-малко ще бъдат вредите, последиците и разходите, свързани с него. Опитът да се посредничи, да се подценяват тежестта на всеки акт на насилие, дори и за актове, които не оставят наранявания, може да бъде много опасен. Мъжете насилници изглеждат по различен начин за външния свят от това, което са в действителност; полиците и съдиите трябва да са наясно с това и да бъдат внимателни.

Твърдение: Насилието е по вина на жените/провокация.

Отговор: Погрешно. Никой не заслужава да бъде малтретиран или виктимизиран. Дори и да има случаи, в които жените действат по начини, които мъжете възприемат като обидни или накръняващи тяхната мъжка чест, това не може да оправдае или обясни актове на насилие. Повечето мъже насилници, когато са хванати, че използват насилие, прехвърлят отговорността на жертвата, като правят ситуацията да изглежда така, че те не са могли да го избегнат. Общите социални норми също подкрепят този начин на мислете и според Теорията на справедливия свят²⁴, “лошите неща се случват на лоши хора”, така че имаме склонност да обвиняваме тези, които страдат и са наранени.

Твърдение: Ако мъжете са наистина агресивни към партньорката си, те винаги ще бъдат такива, а те всъщност са много добри хора според приятели и колеги.

Отговор: Погрешно. Мъжете, които използват физическо и психическо насилие, са напълно наясно с това, което правят, те са много внимателни да покажат пред външния свят, че жената си измисля или преувеличава. Те са като “хамелеони” и се променят по опортюнистичен и манипулативен начин. Не всички извършители попадат в тази типология²⁵, но тя е много честа. Тази способност за промяна на поведението и отношението е това, което правят тези мъже насилници със своите партньорки, за да ги объркат. Като показват тази “двойна страна,” жените се надяват, че добрата и очарователната от тях е правилната и истинската, като омаловажават и подценяват другата. Това е много рисковано за жертвата и увеличава нейната уязвимост.

²⁴ Lerner (1980 г.). The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion. Plenum: New York.

²⁵ Holtzworth-Munroe A., Stuart G.L. (1994 г.), “Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them”, Psychological Bulletin, 116, 476-487.

Твърдение: Няма смисъл да се помага на жените, тъй като те се връщат при извършителя.

Отговор: **Погрешно.** Жените жертви на насилие не са мазохистични. Ако и когато се върнат при своя насилник, това е, защото не им е помогнато достатъчно и им е било по-трудно да предприемат действия и да вземат решения самостоятелно, отколкото да продължат да страдат мълчаливо. Ако полицията или съдебната система попаднете на случай, при който една жена се е върнала при извършителя, те не трябва да тълкуват този акт като доказателство, че насилникът наистина се е променил; такива случаи са много редки. Вместо това те трябва да се запитат какво се е объркало в защитата на тази жертва. Ето защо, вместо да я обвиняват, те трябва да работят с нея, за да определят от какво тя наистина се нуждае от гледна точка на защита. Никой не се радва на живот, пълен с насилие, страдание, омаловажаване, изолация и страх. Право на всички хора е техните права да бъдат зачитани. Отговорност на държавата е да гарантира това, без да прави каквито и да било разграничения, основани на пол, джендър, етническа принадлежност или религия. Всъщност е важно да се признае, че жените жертви може да са по-уязвими.

УПРАЖНЕНИЕ: Митове и истини за домашното насилие.²⁶

Упражнение:	Цел	Време	Процедура
Кое е истина и кое е мит?	Помислете за своите собствени идеи и опит с домашното насилие	30 минути с обсъждане	Разгледайте всяко от твърденията и попитайте обучаемите дали те са верни или не и дайте обяснения и коментари въз основа на отговорите. Целта е да се разсъждава за представи, които участниците може да имат и които не се основават на доказателства.
Митове, които да се разгледат и обсъдят	<p><i>Насилието над жени и особено домашното насилие между партньори е рядкост.</i></p> <p><i>Домашното насилие и насилието над жени като цяло засяга само бедните или слабо образовани жени или жените от етническите малцинства и мигрантите.</i></p> <p><i>Насилието между партньорите е личен въпрос.</i></p> <p><i>Насилието се случва при хора, които използват наркотици и алкохол.</i></p> <p><i>Жените, както и мъжете, упражняват насилие.</i></p> <p><i>Дори ако в една връзка се случи акт на насилие, това са изолирани епизоди.</i></p> <p><i>Домашното насилие е резултат от психични проблеми, насилниците са болни.</i></p> <p><i>Мъжете насилници са били малтретирани като деца.</i></p> <p><i>Ако жените бяха наистина малтретирани и наистина искаха да си тръгнат, щяха да го направят.</i></p>		

²⁶ Вж. писмен материал 2 в приложенията за улесняване на това упражнение.

Митове, които да се разгледат и обсъдят

Когато мъж проявява насилие, това е защото той обича жената и жените са склонни да харесват това и да смятат, че е добре за тях, когато мъжът се държи по такъв начин.

С течение на времето и с търпение, нещата ще се подобрят и насилието ще спре.

Насилието е по вина на жените/провокация.

Ако мъжете са наистина агресивни към партньорката си, те винаги ще бъдат такива, а те всъщност са много добри хора според приятели и колеги.

Няма смисъл да се помага на жените, тъй като те се връщат при извършителя.

1.5. Степен на домашно насилие в България.

Няма официални данни за разпространението на насилието над жени и домашното насилие в България. Не е провеждано национално проучване относно насилието над жени на държавно ниво. От друга страна наличните данни за докладваните престъпления не са в състояние да разграничат половете и връзката между жертвите и извършителите. Поради тези ограничения е трудно да се установи разпространението и честотата на насилието над жени и домашното насилие. В допълнение към този недостиг на данни, повечето жертви на насилие над жени никога няма да съобщят за това. Затова политиките и законодателството в България, както на много други места, са лишени от ясна представителна информация за това какви са нуждите и рисковете за жертвите.

Известна информация за честотата и разпространението на насилието над жени все пак е достъпна благодарение на проведеното през 2011 г. и публикувано през 2014 г.²⁷ проучване на Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA).

Проучването на FRA е проведено в 28 държави от ЕС. В България са проведени телефонни интервюта с 1 501 произволно избрани жени на възраст 18-60 г. относно различни аспекти на насилието над жени и относно являванията и разбирането за явлението²⁸. 6% от всички интервюирани жени съобщават, че през последните 12 месеца са преживели **физическо** и/или **сексуално насилие**²⁹ от настоящия им партньор, 5% от предишния им партньор и 3% от лице, което не им е партньор. Гледайки стойностите за разпространение, от навършване на 15-годишна възраст, 11% от интервюираните български жени съобщават, че са били физически и/или сексуално виктимизирани от настоящия си партньор, 38% от предишния си партньор, 14% от лице, което не им е партньор, при общо 28%

²⁷ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_bg.pdf.

²⁸ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf.

²⁹ Физическото насилие е измерено с въпроси, свързани с претърпяването на бутане или блъскане, шамари, хвърляне на предмети, хващане или дърпане, ритане, горене, рязане, пробождане или блъскане на главата. Сексуалното насилие е оценено с въпроси относно принудително полово сношение (принудителен орален секс, анално или вагинално проникване) или относно принуждаване за участие в нежелана сексуална активност.

от жените, които са били подложени на физическо и/или сексуално насилие от какъвто и да било партньор и/или лице, което не е партньор.

По отношение на психическото насилие (контролиращо поведение, икономическо насилие, насилническо вербално поведение, изнудване с/малтретиране на деца), 25% от анкетираните жени са преживявали психическо насилие в определен момент от връзката, а 58% от предишен партньор.

По отношение на преследването (измерено с различни форми на поведение като увреждане на имущество, следене или дебнене) от навършване на 15-годишна възраст, 10% от анкетираните жени съобщават, че са били преследвани, 4% през последните 12 месеца.

Според проучването на FRA, от навършване на 15-годишна възраст 19% от интервюираните жени в България посочват, че са били **сексуално тормозени**³⁰ с най-тежките видове тормоз. Когато става дума за последните 12 месеца, процентът пада до 9%. В сравнение с останалите 27 държави-членки на ЕС, в България има най-нисък процент на разпространение на сексуалния тормоз. Има няколко причини, с които може да се обясни този процент, освен факта, че реалният процент на разпространение е в действителност нисък. Те включват културни възприятия по отношение на това поведение (т.е. какъв вид сексуално внимание е нежелано) или вероятността хората да съобщават, че са били подложени на тормоз.³¹

Като цяло България докладва за около половината от средното разпространение на физическо и/или сексуално насилие за ЕС. Тази констатация предизвиква интерес. Опитите да се обясни този факт излизат далеч извън обхвата на този наръчник. Както обаче бе споменато по-горе, има фактори, които могат да повлияят на този нисък процент на разпространение, включително ниска готовност за съобщаване на някои актове, тъй като са срамни, или поради опасения от страна на жертвата. Само по-задълбочени проучвания биха могли да предоставят по-смислени отговори.

От данните, предоставени от проучването на FRA, е интересно да се отбележи процентът на жертвите, които посочват, че най-сериозната честота на насилие достига до вниманието на полицията, който е 17% (28->ЕС, 20%). По отношение на насилие от лице, което не е партньор, процентът нараства незначително (22%, (28-> ЕС, 22%).). Що се отнася до най-сериозния случай на преследване, доведен до знанието на полицията, 28% казват, че полицията е информирана³².

За да се увеличи броят на докладваните пред властите случаи, е изключително важно качеството и ефективността на предоставяните услуги от страна на полицията да са определени като приоритет. Процентът на отказване трябва да бъде разгледан и намален. Това важи особено по отношение на психологическото насилие, което самите полицаи са склонни да подценяват и считат за по-малко значимо.

³⁰ Шестте най-тежки форми на сексуално насилие, класифицирани от FRA, са: “нежелано докосване, прегръдки или целувки”, “Коментари или шегички със сексуален характер, които Ви карат да се чувствате обидена”, “Някой се показва неприлично пред вас”, “Имейли или SMS съобщения със сексуален характер, които Ви обиждат”, “Изпращане или показване на открито сексуални образи, снимки или подаръци, които Ви карат да се чувствате обидена”, “Някой Ви кара да гледате или разглеждате порнографски материали против Вашата воля”.

³¹ The Advocates for Women’s Rights. Взето от: <http://www.stopvaw.org/bulgaria2>.

³² The Advocates for Women’s Rights. Взето от: <http://www.stopvaw.org/bulgaria2>.

1.6. Международна, регионална и национална правна рамка за реакция на насилието над жени.

Международното и националното право излагат задълженията на правоприлагащите участници за насърчване и защита на правата на жертвите и за наказателно преследване на извършителите на насилие. Макар полицаяте да работят предимно в рамките на националната правна система като представители на държавата, те също така трябва да бъдат информирани и да са готови да поддържат международните и регионалните стандарти за правата на човека, които се прилагат за насилието над жени. Познаването на принципите на правата на човека също е важна предпоставка за приемане на ориентиран към жертвата подход. В този раздел се предоставя само общ преглед на основните документи. Когато се изготвя обучение обаче, модулът за правната рамка може да се разшири или дори съкрати допълнително, за да отговаря на целите на определена група обучаеми. Повече подробности могат да бъдат намерени в Национални документи или публикации.

1.7. Приложими международни, регионални и национални правни стандарти.

В продължение на много години насилието над жени и по-конкретно домашното насилие се счита извън сферата на отговорност на държавата, тъй като извършителите обикновено са частни лица - в много случаи съпрузи, партньори, братя, бащи или синове, а не участници, работещи от името на държавата. От 90-те години на 20-и век обаче насилието над жени, включително домашното насилие, получава все повече внимание от страна на международната общност и впоследствие в международното право. Това нарастване на вниманието води до приемането на няколко изключително важни международни и регионални инструменти, на базата на които е изготвена Истанбулската Конвенция, включително:

- ✓ Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (КПВФДЖ), 1979 г., и решенията и препоръките, приети от Комитета по КПВФДЖ (особено Общи препоръки № 19 [1992 г.] и № 33 [2015 г.] съответно относно насилието над жени и достъпа на жените до правосъдие);
- ✓ Декларация на ООН за премахване на насилието над жени, 1993 г.
- ✓ Декларация и платформа за действие от Пекин, 1995 г.;
- ✓ Междумериканска конвенция за предотвратяване, наказване и премахване на насилието над жени (Конвенция от Белем ду Пара), 1994 г.;
- ✓ Препоръка на Съвета на Европа Rec(2002)5 на Комитета на министрите към държавите-членки относно защитата на жените от насилие; и
- ✓ Протокол към Африканската харта за правата на човека и народите за правата на жените в Африка, 2003 г.

Тези стандарти формулират понятието за **дължима грижа** в контекста на насилието над жени. По силата на този стандарт разделението публично/частно, което съществува в международното право, не може да се използва, за да оправдае бездействието на държавата. Напротив, държавата е длъжна да гарантира, че нарушенията на правата на човека се разглеждат като незаконни действия, че се разследват и че виновните извършители са наказани, а жертвите са обезщетени.

Познанията за дължимата грижа на държавата по отношение на защитата на правата могат да бъдат измерени с различни показатели³³. Според тази информация България все още заема едно от последните места в своя регионален контекст и има място за подобрение, включително в няколко области, свързани с работата на правоприлагащите органи, например зачитането на принципа на недопускане на дискриминация в системата на наказателното правосъдие³⁴.

В тази рамка, в по-широкия стандарт за дължима грижа, държавите трябва да гарантират, че жените имат достъп до правосъдие, когато техните права са нарушени³⁵. Когато говорим за случаи на насилие над жени, понятието “правосъдие” включва системите на наказателното и гражданското правосъдие, включително всяка административна роля и отговорност на полицията.

Тези правови инструменти също така са от съществено значение за постигането на промяна в нагласите: от разглеждането на насилието над жени - и особено домашното насилие в рамките на интимна връзка - като личен проблем, извършван с ширещ се безнаказаност, до третирането на проблема като въпрос на обществена загриженост. Наличието на международни и регионални стандарти оказва натиск върху правителствата да гарантират, че се предприемат действия за подобряване на законодателството, достъпа до правосъдие и подкрепата на жертвите.

Основни послания

✓ Съгласно международното право домашното насилие се разглежда като:

- Нарушение на основните права;
- Дискриминация по отношение на равенството, призната от конституциите на всяка демокрация;
- Нарушаване на свободата на изразяване и съществуване и на наличие на безопасен семеен живот.

✓ Индивидуални основни принципи и права за ползване в контекста на домашното насилие:

- Правото на живот и лична неприкосновеност;
- Правото да не бъдеш подлаган на изтезания или на жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание;
- Правото на равна защита според хуманитарните норми по време на международен или вътрешен въоръжен конфликт;
- Правото на свобода и сигурност на личността;
- Правото на справедлив процес/равна закрила съгласно закона;
- Правото на равенство в семейството;
- Правото на най-високия достижим стандарт на физическо и психическо здраве;
- Правото на свобода на избор за образование, работа, лечение.

³³ Ограничения на държавните правомощия, липса на корупция, открито управление, основни права, ред и сигурност, регулаторни мерки, гражданско правосъдие и наказателно правосъдие, от «Индекса за върховенство на закона» <http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>.

³⁴ <http://data.worldjusticeproject.org/#/groups/BGR>

³⁵ Комитет за премахване на дискриминацията по отношение на жените, Обща препоръка относно достъпа на жените до правосъдие, CEDAW/C/GC/33, 23 юли 2015 г., параграф 14.

Истанбулската конвенция.

Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие от 2011 г. (Истанбулската конвенция) е най-машабната разработка в дългата поредица от инструменти и стандарти на международно и регионално ниво (вж. раздел 2.А) и предоставя най-концентрирания и подробен план за действие в тази област.

Истанбулската конвенция е цялостен и комплексен договор³⁶. В същото време тя е договор за правата на човека и договор за наказателно право, но също така е и инструмент за насърчаване на по-голямо равенство между половете. Истанбулската конвенция отговаря на основния въпрос “какви са минималните стандарти и мерки, които държавните органи трябва да приложат, за да се реагира ефективно на насилието над жени и домашното насилие?”

Какво прави Истанбулската конвенция толкова новаторска?

- ✓ Това е първият договор, който предоставя правно обвързващо определение на насилието над жени като нарушение на правата на човека и като форма на дискриминация срещу жените (чл. 3).
- ✓ Това е първият договор за интегриране на стандарта за дължимата грижа в областта на насилието над жени.
- ✓ Той изисква от държавите да криминализират различните форми на насилие срещу жените, включително физическо, сексуално и психологическо насилие, преследване, сексуален тормоз, осакатяване на женски гениталии, насилствен брак, насилствен аборт и насилствена стерилизация.

Основни принципи на Истанбулската конвенция.

❖ Стандартът за дължимата грижа

Както и други международни инструменти, разгледани по-горе, Истанбулската конвенция изисква държавите да действат с дължимата грижа за насърчаването и защитата на правата на човека и за гарантиране на това, че всички нарушения на правата на човека се третират като незаконни деяния. По силата на този стандарт всички служители на правоприлагащите органи са длъжни усърдно да предотвратяват и разследват актове на насилие, да наказват насилието според националното законодателство, както и да предоставят обезщетение на жертвите (чл. 5).

❖ Равенството между половете като решаващ фактор за предотвратяване на насилието над жени

Мерките, формулирани в Истанбулската конвенция, са стабилно основани на предпоставката, че насилието над жени не може да бъде изкоренено, без да се инвестира в по-голямо равенство между жените и мъжете и че на свой ред само реалното равенство между жените и мъжете и промяната в динамиката на

³⁶ Истанбулската конвенция е отворена за присъединяване към държави, които не са членки на Съвета на Европа.

властта и в нагласите могат наистина да предотвратят насилието над жените. Ключът към борбата с насилието над жени не е само контрола на престъпността. Той е да се гарантира, че жените и мъжете са равни, имат едни и същи права и отговорности, едни и същи възможности и че техният принос към обществото е еднакво ценен и уважаван. Следователно Конвенцията съдържа редица разпоредби, които имат за цел издигане на статута на жените в обществото *de jure* и *de facto*.

Предразсъдъците, обичаите, традициите и други практики, основани на по-ниското положение на жените или на стереотипни роли за жените и мъжете, са в изобилие. Те естествено влияят на междуличностните отношения във връзка с половете, но също така и на това как жените се третират от публичните институции, включително полицията и съдебната система (вж. точка 1.Г.). Поради тази причина Истанбулската конвенция има за цел промяна на нагласите и преодоляване на стереотипите не само на личностно ниво, но също така и на нивото на институциите. Тя постига това например чрез поставяне на задължението на държавите-страни да провеждат редовни кампании за повишаване на информираността (чл. 13), да въвеждат учебни материали на всички нива на образование (чл. 14), да обучават редовно всички професионалисти, които са в контакт с жертвите, включително юристи и полицията (чл. 15), да създават програми за извършителите (чл. 16) и да включват частния сектор и медиите като партньори в борбата с насилието (чл. 17).

❖ **Правата, нуждите и безопасността на жертвата са на първо място.**

Истанбулската конвенция изяснява, че за да може жертвите да получат възможно най-ефективната подкрепа, техните права, нужди и безопасност трябва да бъдат поставени на преден план при всички интервенции. Това означава да се предлага защита и подкрепа, когато жените в риск се нуждаят от тях най-много, да бъдат третирани с уважение и конфиденциалност и да им се дава възможност да вземат информирани решения, които най-добре отговарят на техните интереси. Това изискване е допълнително подсилено от забраната за дискриминация на каквото и да било основание, когато се предоставя закрила и помощ на жертвите (чл. 4, параграф 3).

Да се гарантира, че нуждите на жертвите са удовлетворени, също така предполага да се вземат предвид нуждите на жените, които са изпаднали в положение на уязвимост поради определени обстоятелства (чл. 12, параграф 3 и чл. 18, параграф 3). Уязвимите групи могат да включват³⁷ бременни жени и жени с малки деца, жени с увреждания, включително с психически или когнитивни увреждания, жени, живеещи в селски или отдалечени райони, такива, които злоупотребяват с наркотици, prostituиращи жени, жени с национален или етнически малцинствен произход, например ромски жени, мигранти - включително незаконни мигранти и бежанци, лесбийки, бисексуални и транс-жени.

³⁷ Това не е изчерпателен списък на жените, които са изпаднали в положение на уязвимост поради определени обстоятелства.

❖ **Домашното насилие засяга жените непропорционално.**

В съответствие с признаването на структурното и свързано с половете естеството на насилието срещу жени, Истанбулската конвенция изисква държавните-страни да гледат през обектива на пола, когато се борят с домашното насилие, тъй като огромното мнозинство от жертвите на домашно насилие са жени и момичета. Това не означава, че мъжете не претърпяват домашно насилие или че не се нуждаят от подкрепа. В действителност разпоредбите на Истанбулската конвенция са съставени с полово неутрален език, което означава, че всяка от нейните разпоредби може да се прилага с оглед подпомагане и защита на мъже и момчета, които претърпяват която и да било от формите на насилие, обхванати от Конвенцията, с изключение на осакатяването на женски гениталии и насилствения аборт (чл. 2, параграф 2).

❖ **Удовлетворяване на нуждите на децата като жертви и свидетели на насилие над жени (включително домашно насилие)**

Въпреки че е важно да се признае, че повечето жертви на домашно насилие са жени, също така е важно да се признае, че много от тези жени имат деца. В някои случаи насилието е насочено както към жени, така и към деца. В други случаи самите деца не са цел, но са свидетели на насилие срещу техните майки (чж. точка 1.В). Поради тази причина Истанбулската конвенция изисква всички мерки за закрила да вземат предвид връзката между жертвите, извършителя, децата и тяхната по-широка социална среда. Целта е да се избегне ситуация, при която жертвите и техните нужди са адресирани в изолация или без признаване на тяхната социална реалност (чл. 18, параграф 3). Истанбулската конвенция също така призовава за специализирана помощ за деца в такива ситуации (чл. 22, чл. 23 и чл. 26), основана на техните нужди.

В съответствие с Насоките на Съвета на Европа относно правосъдие, съобразено с интересите на децата, Истанбулската конвенция изисква държавите-страни да предоставят на децата жертви и децата свидетели специална защита на всички етапи от следствието и съдебното производство (чл. 56). Висшият интерес на детето трябва да бъде водещият принцип, когато децата влизат в контакт с правоприлагащата система.

❖ **Координиран и междуведомствен подход**

Поради комплексния характер на основаното на пола насилие и домашното насилие, нито едно ведомство или институция не може успешно да се справи с такова насилие самостоятелно и изолираните политики не са достатъчни, за да се даде отговор на такъв сложен и многостранен проблем. Примерите за добри практики показват, че резултатите са подобрени, когато правоприлагащите органи, съдебната система, службите за подпомагане на жертвите, агенциите за закрила на детето, неправителствените организации и други релевантни партньори обединят силите си, за да разработят цялостна и координирана реакция по отношение на борбата с насилието, основано на пола.

Конвенцията разглежда необходимостта мерките да се координират и да се прилагат чрез ефективно сътрудничество между всички релевантни участници (чл. 7, параграф 2). По-конкретно Конвенцията изисква при предоставянето на подкрепа на жертвите и свидетелите държавите-страни да осигуряват ефективно сътрудничество между всички релевантни държавни агенции, включително съдебната система, прокуратурата, правоприлагащите органи, местните и регионалните власти, както и неправителствени организации и други релевантни организации и лица (чл. 18, параграф 2). Тя също така признава работата и опита на неправителствените организации в тази област и отправя искане към държавите-страни да си сътрудничат ефективно с тези организации (чл. 9).

Мониторинг на Истанбулската конвенция.

Конвенцията установява механизъм за мониторинг, за да оцени колко добре се прилагат на практика нейните разпоредби. Този механизъм за наблюдение се състои от два стълба: Експертната група за действие срещу насилието над жени и домашното насилие (GREVIO), независим експертен орган, и Комитета на страните, политически орган, съставен от официални представители на държавите-страни по Конвенцията. Техните констатации и препоръки ще помогнат да се осигури съответствието на държавите с Конвенцията и ще гарантират нейната дългосрочна ефективност.

Допълнителна информация

- ✓ Повече информация и публикации относно стандартите и мерките, включени в Истанбулската конвенция, могат да бъдат намерени с помощта на следния линк: **www.coe.int/conventionviolence**
- ✓ Версията на български език на Конвенцията е достъпна на: **<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046246f>**

Новости на ниво Европейския съюз

Към днешна дата Европейският съюз (ЕС) не е приел определение или правно обвързващ инструмент, обхващащ насилието над жени във всичките му форми, нито е регламентирал разпоредбите на материалното наказателно право, съдържащи се в Истанбулската конвенция³⁸.

Има обаче някои важни новости в областта на правата на жертвите на престъпления, трансграничното прилагане на заповеди за защита (както граждански, така и наказателни), както и други форми на трансгранично сътрудничество, попадащи в обхвата на Истанбулската конвенция:

³⁸ Истанбулската конвенция предвижда подписването и ратифицирането на Конвенцията и от страна на Европейския съюз. ЕС може да се присъедини към нея в степента на компетенциите си. В момента ЕС разглежда тази възможност.

- ✓ **Директива 2011/99/ЕС от 13 декември 2011 г. относно европейската заповед за защита** позволява на жертвите на насилие - по-специално тези, които са претърпели домашно насилие или преследване - които имат ограничителна заповед, заповед за защита и забранителна заповед, издадена в държава-членка на ЕС, същата да бъде бързо и лесно призната в целия ЕС чрез просто сертифициране.
- ✓ **Директива 2012/29/ЕС от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления** определя редица права, подкрепа и защита, които жертва на престъпление - включително на насилие, основано на пола - има право да получи подкрепа и защита преди, по време на и за определен период след наказателното производство.

Българско право, регламентиращо насилието над жени и домашното насилие

Настоящият наръчник се фокусира върху международно признати добри практики, като в неговия обхват не попада представянето на подробен преглед на българската правна и политическа рамка, свързана с насилието над жени. Все пак, най-значимите законодателни и политически развития са отбелязани тук.

България е в процес на гарантиране, че нейното законодателство е приведено в съответствие с международните стандарти и най-вече с Истанбулската конвенция. В тази връзка правителството създаде работна група, която до края на 2016 г. трябва да предложи промени в наказателното и наказателнопроцесуалното право, както и на административно равнище. Всички изменения ще проправят пътя за ратифициране, след като България подписа Истанбулската конвенция през април 2016 г. Измененията на наказателното право и процедури ще включват повишаване на наказанието за повтарящи се актове на домашно насилие от един и същи извършител и разширяване на обхвата на заповедите за защита на жертвите.

Когато сегашните обучители осъществяват своите обучения на полицията в бъдеще, те ще трябва да гарантират, че системата както на наказателното, така и на гражданското правосъдие са разгледани по подходящ начин.

Докато полицията има по-голяма ангажираност със системата на наказателното правосъдие, правилната комуникация и координация изискват разбиране и на гражданските средства за защита, по-конкретно във връзка с предоставянето на заповеди за защита, което е особен вид гражданска процедура в България. По същия начин се случва и когато се приемат административни процедури.

В следващата таблица са изброени ключови области на правото, които трябва да бъдат разгледани в цялостен модул за обучение за националната законодателна рамка, свързана с домашното насилие.

Сектор на правосъдието	Теми от значение за домашното насилие
Конституционно право	<ul style="list-style-type: none"> ● Равенството между жени и мъже; основни права
Наказателно право и процедури	<ul style="list-style-type: none"> ● Престъпления против живота и здравето, предумишлено убийство, непредумишлено убийство, изнасилване, сексуално насилие, умишлено нараняване, заплаха, преследване и т.н. ● (До)съдебни мерки, които биха могли да се използват за защита на жертвите (напр. доказателствени проблеми, искане за закрит процес, видео показания и т.н.) ● Осъждане/пробация ● Разглеждане за предсрочно освобождаване ● Заповеди за защита (инициирани от прокурор)
Гражданско право и процедура	<ul style="list-style-type: none"> ● Заповеди за защита ● Граждански обезщетения за телесна повреда
Административно право	<ul style="list-style-type: none"> ● Закон за полицейските сили: издаване на краткосрочни заповеди за защита/евикция
Семейно право	<ul style="list-style-type: none"> ● Бракоразводни заседания ● Заповеди за попечителство/посещения/издръжка на дете ● Защита на дете
Конкретни нормативни актове	<ul style="list-style-type: none"> ● Национален закон за домашното насилие (когато влезе в сила) ● Закон за предоставянето на правна помощ за хората във финансова нужда

По отношение на ролята на полицията, чл. 20 от ЗЗДН обхваща един много важен аспект. В него се посочва, че заповедта за защита подлежи на незабавно изпълнение. Съгласно чл. 21 (1), полицейските органи следят за изпълнението на заповедта, когато с нея е наложена мярка по чл. 5 (1), т. 1, 2 и 3.

Чл. 21 (2) постановява, че когато е наложена мярка по чл. 5 (1), т. 2 (отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище) и извършителят откаже доброволно да я изпълни, той се отстранява от съвместно обитаваното жилище със съдействието на полицейските органи от районното управление на Министерството на вътрешните работи по местонахождението на жилището. Полицията не трябва да има свобода на преценка за това дали да задържи лицето или не.

Чл. 21 (3) гласи, че при неизпълнение на заповедта на гражданския съд, полицейският орган уведомява органите на прокуратурата.

ЧАСТ II - ЕФЕКТИВНИ РЕАКЦИИ В БОРБАТА С ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ

Домашното насилие между настоящи или бивши партньори е тежко престъпление. То включва жени от всички възрасти, култури, образование. То също така има вълнообразен ефект върху личните взаимоотношения, психологическото и физическото здраве, възможностите за работа и социалния живот. Полицията може да помогне да се сложи край на цикъла на насилие чрез прилагане на закона и осигуряване на ефективно възпиращо средство за бъдещо насилие.

Ефективната намеса на полицията в справянето с тези случаи изисква специално обучение, за да се разбере динамиката на насилието и да се гарантира най-добрата реакция. Ролята на полицията в борбата с насилието между партньори се движи от превенция до намеса. Тъй като настоящият наръчник е създаден за обучение на правоприлагащи и правосъдни служителите за работа със случаи на домашно насилие над жени, той не се занимава с ролята, която полицията може да има в превенцията на насилието между партньори чрез кампании или цялостна интервенция в общността и/или в училище.

Тази част от наръчника обяснява различните етапи, в които участва полицията, когато се занимава с домашно насилие, и позволява на полицитеите:

- ✓ да разберат какво се е случило;
- ✓ да се намесят, за да защитят всеки човек в риск;
- ✓ да установят, ако е извършено престъпление - и да го докладват на прокуратурата;
- ✓ да приемат незабавни процедури за оценка на риска от рецидивизъм и да идентифицират какви мерки са законно налични по отношение на предотвратяването на ескалацията на насилие, повторна поява на престъпление или убийство или самоубийство.

Различните фази, в които полицията участва, когато се занимава с домашното насилие, са:

- ✓ Първото обаждане: полицейският диспечер;
- ✓ Посещение на мястото на твърдяното престъпление/нападение;
- ✓ Фаза на интервю на място или в полицейското управление с жертвата, заподозрения, децата и свидетелите;
- ✓ Следствена фаза за събиране на доказателства и предаване на информация в прокуратурата.

2.1. Първото обаждане: полицейският диспечер.

Основни понятия

- ✓ Случаите на домашно насилие трябва да бъдат третираны като тежки животозастрашаващи престъпления и да им се даде висок приоритет.
- ✓ Ролята на полицията при първото обаждане е от жизненоважно значение за спиране на домашното насилие. Диспечерите трябва да бъдат сигурни, че разбират напълно това, което се е случило, за да защитят жертвата и отзовалите се полицаи.
- ✓ Полицейският диспечер трябва да обърне внимание на фоновия шум, да задава подходящи и полезни въпроси за незабавна оценка на опасността.

Обажданията до полицията на националния номер за спешни повиквания 112 за т.нар. “семейни спорове” са много чести. Полицейският диспечер, който отговаря на тези телефонни обаждания, има важна роля, тъй като това може да е първият (и единствен) контакт, който жертвата или съседите, или други хора на мястото на насилието може да имат. Начинът, по който се обработват тези разговори, може да има огромни последици за безопасността на жертвата и децата (ако има такива) и за всички останали участници. Това, което се казва по телефона, се записва и може да бъде използвано като доказателство за наказателно преследване и по време на съдебен процес. Полицейският диспечер има също така основна роля в създаването на най-добрата и най-ефективна връзка между жертвата (или обаждания се) и намесващите се полицаи за осигуряване на безопасността на всички тях. На този етап, дори с ограничена информация, полицията прави първоначална оценка на риска, която помага да се определи всеки случай с високо ниво на риск.

Следните минимални стъпки трябва да бъдат следвани от полицейския диспечер при получаване на обаждане за домашно насилие.

- ✓ **Стъпка 1: дайте приоритет.** независимо от това дали има ясни доказателства, че има опасност за живота; трябва да се изпратят на сигнала полицейска кола/мотоциклет с най-малко двама полицаи.
- ✓ **Стъпка 2: съберете информация.** Диспечерът не трябва да пита жертвата по телефона какво иска да направи, да предяви обвинение или не, а да събере възможно най-бързо **значима информация**, задавайки **ясни и категорични въпроси относно:**
 - мястото на спешния случай, адрес, номер на апартамент, друга информация, за да се намери мястото, номер за връзка;
 - кой е на телефона, име, възраст;
 - какво се е случило;
 - наличие на пострадали хора. Ако е така, обадете се на бърза помощ в същото време, ако все още не е направено;
 - присъствие на деца;
 - използване или заплахи за използване на огнестрелно оръжие или ножове, или други предмети;

- дали извършителят е под въздействието на наркотици или алкохол;
- дали предполагаемият извършител е все още на този адрес. Ако не е, попитайте къде може да е, ако е известно;
- дали е имало обаждания до полицията в друг случай;
- наличие на ограничителна заповед/заповед за защита, издадена от съда.

✓ **Стъпка 3: намерете допълнителна информация.** Полицейският диспечер трябва да бъде в състояние да открие информация от полицейските досиета (обикновено в електронен формат) и да предостави на реагиращите на сигнала полицаи информация за всички предишни разговори и интервенции на същия адрес, същата жертва/извършител, кога и кратко резюме на случилото се (независимо от това, какво лицето казва по телефона) и записаното наличие на огнестрелно оръжие.

През целия процес диспечерите трябва да са наясно, че тези обаждания обикновено са от някого, който е отчаян, уплашен, емоционално объркан, заплашван или дори ранен, или който има склонност да намали тежестта на събитието също поради присъствието на предполагаемия извършител наблизо. Жертвата може да не е в състояние да говори открито или може да се преструва, че се обаждат на приятел или член на семейството, а не на спешен номер.

Важно е да се задават адекватни въпроси, на които жертвата, децата или който е в опасност да отговарят само с да/не или да дадат отговор по скала от 1 до 5, като се пита жертвата дали тя има нужда полицията да се намеси, а тя да каже число, като 1 е “не”, а 5 “абсолютно да” (вж. писмения материал). Диспечерът, който обработва телефонното обаждане, трябва да се опита да успокои жертвата, но също така да ѝ съобщи, че някой идва на дадения/предоставения адрес. Диспечерът трябва да препоръча на жертвата, ако е възможно, да изчака в дома на съсед или да остане на телефона, докато пристигне полицията.

Докато е на телефона, диспечерът трябва да бъде внимателен и да запише всякакви фонове шумове като викове, писъци, плач, звук от чупещи се предмети и т.н. Това е полезно за оценка на нивото на непосредствена опасност, която да се предаде на отзовалите се на сигнала полицаи. Както бе споменато по-рано, такива записи могат да бъдат важно доказателство в наказателен процес.

УПРАЖНЕНИЕ: Как да се обработват първи обаждания.

Упражнение	Цел	Време	Процедура
Възможно обаждане	Научете се да се разбирате какво се случва, когато се дават обръквания изказвания на тел. 112; най-добрият начин на действие за полицаия диспечер; какво да бъде съобщено на жертвата; каква информация да бъде събрана за нуждите на намесващите се полицаи	30 минути за всеки отделен случай: 10 минути ролева игра и 20 минути групово обсъждане и обсъждане за окончателни препоръки	Това е практически казус с незадължително ролево упражнение. Раздайте казуса и поискайте от група участници да изпълняват ролите. Останалите участници наблюдават. След ролевата игра, групата обсъжда: правилни и погрешни въпроси, как да се търсят улики, за да се разбере какво се случва, какво да бъде попитан отговарящият, как да се действа, когато има спешен случай или когато участват деца и установяват риск, какво да се каже.
Случай 1	<p><i>Женски глас се обаждат на 112 като казва, че има семейна свада на следния адрес: бул. Цариградско шосе № 119.</i></p> <p><i>Тъй като някои жената например крещи за “намушкване” или “стрелба”. Отговарящите полицаи също така трябва да имат тази подробна информация за безопасността на намесващите се полицаи, тъй като съществуват няколко различни сценарии и възможни последици. Чрез подробно разпитване, диспечерът може да спаси живота на граждани, а и на колегите си.</i></p>		
Случай 2	<p><i>Жена се обаждат на специалния номер на полицаите и казва, че е бита от съпруга си. Предполагамата жертва може да говори общо. Отговорност и роля на диспечера е да определи какво наистина има предвид обаждачката се. Изразът “е бита” може да отразява различни нива на риск: Как е бита тя? В общия случай заключението е, че когато се използва думата “бит”, това означава физически бит. Това обаче може да не е така. Човек може да бъде бит с предмет, например стол, чаша, потенциално смъртоносен или не предмет.</i></p> <p><i>Понякога човекът няма да посочи точно проблема. Жертвата може да се опитва да каже, че е нападната с нож. Полицейският диспечер трябва постоянно да има предвид, че лицето, което се обаждат, може да е в много емоционално състояние и може да не е в състояние да опише какво всъщност се случва. Квалифициран диспечер обаче трябва да определи естеството на проблема и да информира реагиращите служители, така че те да могат да бъдат подготвени и да предотвратят загуба на живот или ескалация на насилието.</i></p>		
Случай 3	<p><i>Жена се обаждат и казва, че съпругът ѝ я заплашва, но гласът ѝ не е ясен и има шумове на заден план.</i></p> <p><i>Полицейският диспечер трябва да определи: как я заплашва съпругът. Дали я заплашва с оръжие. Ако е така, попитайте с какъв вид оръжие? Къде е оръжието? Има ли други хора в стаята? Има ли деца? Дали съпругът е пил или е вземал наркотици? Кажете на жертвата да вземе превантивни мерки до пристигането на полицейски екип на предоставения адрес.</i></p>		

<p>Случай 4</p>	<p><i>Малко момче се обажда на полицията, крещейки, че татко наранява мама.</i></p> <p><i>Необходим в квалифициран диспечер, за да се справи с такива ситуации. Диспечерът трябва да бъде в състояние методично и търпеливо да се опита да събере подробна информация от детето, без да добавя напрежение или да задава трудни въпроси. Детето може да е свидетел на епизод на насилие. Диспечерът трябва да разбере кой участва, дали има огнестрелни оръжия, ножове, дали детето има къде да отиде и да бъде в безопасност. Диспечерът първо трябва да се увери, че е получил необходимата информация. Диспечерът трябва да препоръча, ако е възможно, детето да отиде при някого, където то ще бъде защитено, като има предвид, че детето може да не иска да остави своята майка и да иска да се опита да я “защити”.</i></p>
<p>Случай 5</p>	<p><i>Момиченце се обажда плачейки и съобщава, че татко му убива майка му.</i></p> <p><i>Ролята на диспечера тук е от жизненоважно значение за спасяването на човешки живот. Диспечерът трябва да е бърз, но едновременно с това търпелив. Той трябва да събере цялата необходима информация за много кратко време, от малко дете, което очевидно става свидетел на драматични събития: баща му “убива” майка му. Детето вижда и чува двамата души, които обича и от които зависи, в животозастрашаваща борба, потенциално с кръв, счупени предмети и бащата с пистолет или нож или друг смъртоносен предмет.</i></p> <p><i>Диспечерът трябва да може да установи от детето: какво се случва (какво значи “убива”), има ли оръжие? Дали бащата е пиян? Пили ли са и двамата родители? Ранена ли е майка му? Казва ли нещо майка му? Къде живее детето? Има ли съсед, при когото детето може да отиде?</i></p>
<p>Заклучителни бележки</p>	<p><i>Накарайте обучаемите, разпределени в малки групи, да предложат някои общи правила (вж. списъка за проверка и картата за обработка в писмения материал в следващата сесия).</i></p>

2.2. Интервюиране на жертви (жени, деца) и извършители.

Основни понятия

- ✓ Поведението на полицаите по време на интервюто ще определи готовността на жертвата да сътрудничи. Внимавайте за уплашени жертви, омаловажаващи или отричащи нуждата от полиция.
- ✓ Интервютата с жертвите изискват специални техники, за да се събере съответната информация, без да се пренебрегва безопасността на жертвата и като се гарантира, че тя има доверие на полицията. Избягвайте вторична виктимизация с подвеждащи или осъдителни въпроси. Без ирония, двусмислени или индиректни въпроси.
- ✓ Когато сте на местопрестъплението, разделете страните. Изслушайте жертвата на тихо и безопасно място в дома. Никога не използвайте кухнята. Дайте на жертвата известно време, ако не съществува опасност за живота или непосредствена нужда да се отиде в болница.
- ✓ Когато интервюирате деца, уверете ги, че те и тези, които обичат, са в безопасност. Децата са податливи на подвеждащи въпроси, за да угодят на полиция. Уверете се, че децата знаят какво се е случило и че това, което ще се случи по-нататък, не зависи от тях.

2.2.1. Общи съображения при взаимодействие на полицията с жертвите и заподозрените.

Истанбулската конвенция отдава специално внимание на ролята и отговорността на полицията във всички етапи на участие. Според чл. 50 полицията трябва да “реагира експедитивно и по подходящ начин, като предлага подходяща и незабавна защита на жертвите”, а също като експедитивно и подходящ начин предоставя “превантивни оперативни мерки и събиране на доказателства”.

Практични и полезни примери за полицаите:

- ✓ да имат право да влизат на мястото, където има лице в опасност;
- ✓ да третират и да дават съвет на жертвите по подходящ начин;
- ✓ да изслушват жертвите незабавно чрез специално обучен персонал, когато е уместно - от женски пол, в помещения, които са предназначени за установяване на отношения на доверие между жертвата и служителите на правоприлагащите органи; и “да осигурят достатъчен брой служители на правоприлагащите органи от женски пол, включително на високи нива на отговорност”.

Като цяло полицаите трябва да имат успокояващ подход при работа с тези случаи, който в същото време отразява разбирането на тежестта на престъплението и въздействието върху други хора. Неуместни, смущаващи и иронични въпроси трябва да се избягват, тъй като те могат да доведат до това жертвата да се чувства разочарована, обезверена или уплашена и в резултат на това ще е по-малко склонна да оказва съдействие.

Тези много общи съображения за избягване на вторична виктимизация са от значение за полицаяте, намесващи се мястото на насилието и в полицейското управление. Това е така и за полицаяте, които отговарят за разследването и събирането на доказателства и взаимодействат с правосъдната система и които биха могли да имат пряк контакт с жертвата.

- ✓ Това как провежда интервюто служителят ще определи готовността на жертвата да сътрудничи (или не) на полицията. Ако тя се чувства в безопасност и усеща, че ѝ вярват, е по-вероятно тя да се довери на полицията и да предостави по-подробна и полезна информация за разследването. Ефективните разследвания ще позволят на полицаяте да работят по-добре, да бъдат по-удовлетворени от своите намеси и да имат по-голям шанс за спасяване на човешки живот и намаляване на по-нататъшно насилие спрямо жертвите и техните деца.
- ✓ На насилието никога не трябва да се посредничи, така че когато се занимават с тези случаи, полицаяте не трябва да оправдават насилието или да омаловажават неговата сериозност. Извършителите никога не трябва да намират съюзници в лицето на полицията, особено на полицаяте мъже. Това не предполага, че полицията заговорничи с извършителя, но дори един жест или отсъствие на намеса, след като евентуално престъпление е било установено, може да даде на извършителя допълнителна сила. Разбирането на цикъла на насилие (който беше представен в раздел Б по-горе), въздействието, последиците от насилието, реакциите на жертвата и нейните страхове и нужди ще повишат капацитета на полицията да се справя с тези сложни престъпления.
- ✓ Полицаяте не трябва да се подвеждат от поведението на жертвата. Има случаи, когато жената се държи "истерично" или омаловажава или отрича случилото се. Жертвата може да казва на полицаяте, че всичко е наред и може дори да се опита да попречи на работата на полицията, за да предотврати това извършителят да бъде задържан или да му бъде забранен достъп до дома. Полицията трябва да направи оценка на ситуацията и да действа с оглед осигуряване на защитата на всяка уязвима жертва на насилие, която в определени ситуации може да не е в състояние да разбере и оцени рисковете (вж. Част III).

В България, в случаи, когато са налице индикации за непосредствена заплаха за живота и здравето, ЗЗДН позволява (чл. 4 (2)) жертвата да се обърне към органите на полицията и да подаде молба за предприемане на мерки по ЗМВР. След това органите на Министерството на вътрешните работи изпращат молбата до съда, придружена с обяснение от заподозрения извършител, ако има такава, протокола за предупреждение и съпътстващи ги други документи, които потвърждават необходимостта от незабавна съдебна защита. Мерките, които може да предприеме полицията, когато се намесва, включват транспортиране на жертвата до безопасно място или арестуване на заподозрения, ако той се счита за агресивен, и задържането му за 24 часа. От решаващо значение е да се избегнат непосредственият риск от ескалация или повторение на насилието. В Истанбулската конвенция (чл. 52 относно незабавните забранителни заповеди) се посочва, че компетентните органи трябва да

имат правомощията да разпоредят на извършителя на домашно насилие да напусне жилището на жертвата “в ситуации на незабавна опасност... и да дават приоритет на безопасността на жертвите или лицата в риск”.

Този тип разпоредба за незабавни действия от страна на полицията е предвидена в чл. 72 от Закона за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР), който определя всички функции и роли на полицията. По отношение на ролята на полицията, чл. 65 (1) гласи: „полицейските органи предупреждават устно или писмено лица, за които има достатъчно данни и се предполага, че ще извършат престъпление или нарушение на общественения ред“.

Съгласно чл. 65 (2) за писменото предупреждение се съставя протокол, с който лицето се предупреждава за отговорността, която се предвижда при извършване на съответното престъпление или нарушение на общественения ред.

Според чл. 65 (3) протоколът за предупреждение се съставя в присъствието на лицето и на един свидетел, като след запознаване със съдържанието му се подписва от полицейския орган, лицето и свидетеля. Отказът на лицето да го подпише се удостоверява с подписа на свидетеля. В случаите на домашно насилие копие от протокола за предупреждение се предоставя на пострадалото лице при поискване.

Възможността да се проведе оценка на риска на този етап би била допълнителна процедура за полицията, за да оцени най-добре какви действия да предприеме (управление на риска). Тези предупреждения могат да бъдат издавани преди заповедите за защита, тъй като това е решение, което полицията може да вземе незабавно, независимо от това дали жертвата ще подаде молба за заповед за защита. Спешните заповеди за защита, когато бъдат издадени, може да са с продължителност до 24 часа и в крайна сметка да бъдат удължени с още 72 часа въз основа на решението на съдията.

Нарушение на чл. 65 от Закона за МВР не предполага престъпление, но има административни последици (глоба). Нарушение на заповед за защита обаче представлява нарушение на съдебна заповед и предполага арест.

2.2.2. На мястото на инцидента/престъплението: проблеми с безопасността при взаимодействие с жертви, заподозрени и свидетели.

Реакцията на полицията на мястото на домашно насилие може да има огромно влияние върху безопасността на жертвата. Прилагането на подход, ориентиран към жертвата, е вероятно да увеличи безопасността на жертвата и е ясно послание към извършителя, че поведението му не е приемливо. Експедитивната намеса е не само препоръчителна, но се изисква от Истанбулската конвенция (чл. 52).

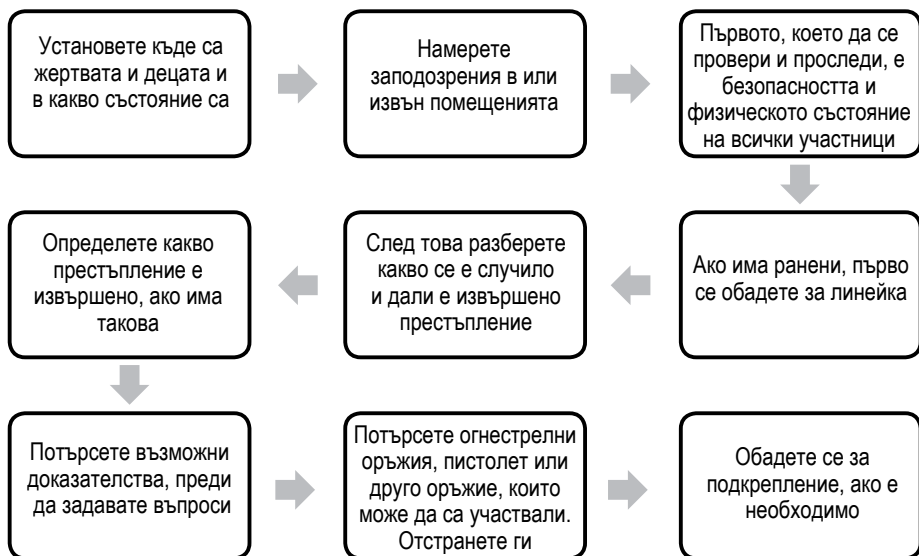
На мястото на инцидента/престъплението винаги трябва да има двама полицаи. Те трябва да са предварително информирани за случилото се и колко опасно е положението. Въпреки това обажданията в полицията във връзка с домашно насилие носят определена степен на непредсказуемост. Дори ако обаждането е класифицирано или определено като “нискорисково” от полицейските диспечери, защото няма елементи на висока степен на риск или защото рискът не е добре установен, може да се случи рискът да е висок и да е бил скрит, а рискът от тежко насилие все още да е налице.

За щастие повече от половината от “семейните спорове” не предполагат тежко насилие и не създават смъртоносен риск, но дори тези “по-ниски” нива на риск заслужават най-добрата и ефективна реакция на полицията чрез добре обучени и

подготвени полицаи, за да се избегне ескалация на насилието. Ето защо е важно всички полицаи, които влизат в полицейските сили, да преминават в рамките на основното си обучение модули, свързани с домашното насилие.

Приемането на специфични процедури и стъпки, които да се следват, минимизират риска от по-нататъшно насилие и осигуряват безопасността на жертвата. Приетите стъпки следва да обхващат всички етапи на интервенция, като се започне, както е описано в предишния раздел, от спешното телефонно обаждане.

Фигура 4: Стъпки, които да се предприемат на мястото на инцидента

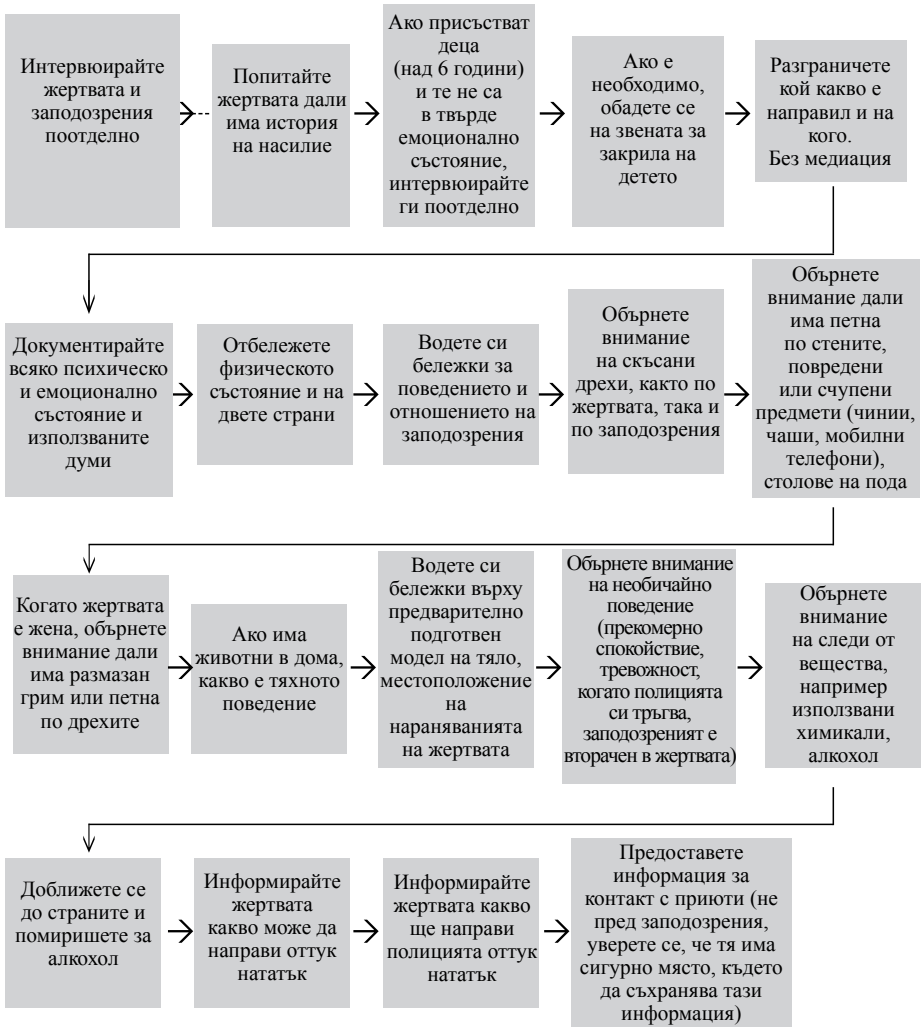
Щом полицаите пристигнат на посочения адрес, те трябва да разберат кой присъства и дали има пострадали, които се нуждаят от незабавна медицинска помощ. При влизане в помещенията, където се е случил инцидентът, не е достатъчно да се попита кой присъства, а самите полицаи трябва да проверят помещенията. Ако и жертвата, и извършителят са там, първото нещо, което трябва да се направи, е да се разделят и да се интервюират поотделно. Полицаят от женски пол говори с предполагаемата жертва, а полицаят от мъжки пол с предполагаемия извършител, ако присъства. Може от съображения за безопасност полицаите да трябва да променят местопрестъплението (чрез местене на предмети или избутване на пречещи мебели).

Полицаяте трябва след това да обърнат внимание на условията в апартамента/къщата или други помещения, където е станал инцидентът, като се опитат да се съберат доказателства за това, което се е случило. Това изисква първо да се потърсят огнестрелни или други оръжия, и ако има такива, веднага да бъдат отстранени. В някои случаи, ако повече лица са замесени или е установена ситуация с високо ниво на риск, е препоръчително да се обадят за подкрепление. Интервютата трябва да се провеждат едва след като ситуацията с високо ниво на риск е обезвредена и жертвите са в безопасност.

2.2.3. Провеждане на интервюта с жертвите: избягване на вторична виктимизация

Следващата фигура обобщава стъпките, които полицията следва да предприеме, за да проведе ефективно и уважително интервю с жертвата. Тези стандарти отразяват принципите на чл. 15.1 от Истанбулската конвенция, който задължава държавите-членки да осигурят обучение за специалистите относно нуждите и правата на жертвите, за да се избегне вторична виктимизация.

Фигура 5: Задаване на въпроси и събиране на доказателства

При провеждане на интервю с жертвите, въпросите от отворен тип са най-ефективни за получаване на точна и надеждна информация за всяко бъдещо разследване. Те дават възможност да се говори, за да се събере информация, без да се влияе на страните и без да се оказва натиск върху тях. Препоръчително е да не пречите на потока на мислите на жертвата и едва когато тя спре или не знае как да продължи, да задавате по-конкретни въпроси от затворен тип.

Могат да бъдат зададени следните въпроси:

- Моля, кажете ми какво се случи.
- Случвало ли се е нещо подобно преди? Удрял ли ви е преди този човек (вашият партньор)? Откога го прави?
- Как бяхте ударена? С ръка? Отворена или затворена ръка?
- С предмет? Кой предмет? Моля, покажете ми го.
- В коя част на тялото бяхте ударена? Имате ли нещо против да ми покажете? Може ли да направя снимка?
- Можете ли да ми покажете на диаграмата (покажете изображение с модел на тяло) коя част на тялото е наранена?
- Да повикаме ли медицинска помощ за това? Ходила ли сте в спешна помощ преди?
- Бяхте ли заплашвани по някакъв начин? Какво Ви бе казано? Можете ли да повторите думите пред мен?
- Има ли някакви оръжия в дома (освен ножове)? Бяха ли използвани? Можете ли да ми покажете къде са?

Някои въпроси, които да избягвате по време на интервюто:

- Какво казахте, за да го ядосате така?
- Какво направихте, за да го накарате да реагира по този начин?
- (Въпроси, които са двусмислени или риторични): Добре ли сте? Всичко наред ли е? Хората са склонни да отговарят утвърдително, когато им бъдат зададени тези въпроси, дори ако са в шок или в тежко състояние. За предпочитане е да задавате конкретни въпроси, които помагат на жертвата да съсредоточи вниманието си върху част от тялото ѝ, която е наранена и да действате по подходящия начин. Това ще доведе до повишаване на желанието на жертвата да сътрудничи.

Стратегии, които полицията може да използва за добро интервю:

- Полицаяте трябва да имат спокоен директен тон на гласа и начин на говорене.
- Когато жертва или заподозрян е ядосан/а или вика, полицейските служители трябва да я/го помолят да се успокои и да снижи тона на гласа си. Това е мирен начин да се принуди лицето да се успокои, като в противен случай той/тя няма да може да разбере какво казват полицейските служители.
- Повтаряйте въпросите и твърденията толкова пъти, колкото е необходимо, докато се изясни какво трябва да се разбере.
- Обръщайте се към лицата (жертвата) по име, това ще ѝ помогне да си съсредоточи и да обърне внимание на това, което се пита или казва.
- Уверете се, че полицаят не изпраща различни и противоречиви сигнали. Езикът на тялото може да издава чувство на раздразнение, недоверие в това, което се слуша или осъдителна нагласа.

- Въпросите трябва да бъдат информативни и необвиняващи.
- Тъй като мотивите, които са довели до нападението, не са от значение, защото насилие никога не трябва да бъде извършвано, жертвите не трябва да бъдат питани какво се е объркало във връзката.
- Работата на полицейските служители не е да решават какво се е случило и защо, а да открият дали е извършено престъпление и да действат по съответния начин.

2.2.4. Двойствено отношение и поведение на жертвата при общуване с полицията.

Полицейските служители трябва да бъдат наясно, че жертвата може да не действа логично, когато пристигнат на мястото на насилието и тя може да направи или каже неща, които са несвързани и противоречиви. Жертвата може да отрича, да омаловажава, като казва, че телевизорът е бил включен и много хора са викали, или че е паднала и затова кърви, или че има счупени предмети, защото е чистила. Това може да се дължи и на смущение, страх или подценяване на сериозността на случилото се. Жертвата може да обвинява себе си и да се чувства изолирана. Тези реакции и условия са реалистични и не трябва да пречат на задълженията на полицейските служители и на това, което трябва да направят.

Във всеки от тези случаи, **полицейските служители биха могли:**

- Да успокоят жертвата, но без да обещават нещо, което не могат да изпълнят и да обяснят какво ще се случи и какво може да направи жертвата;
- Да избягват да задават един и същи въпрос, ако видят, че жертвата може да е в шок, ужасена или не може да каже или направи нищо;
- Да уверят жертвата, че вината не е нейна и че много жени преживяват насилие между партньори.

И все пак, дори при добре подготвени полицейски служители, може да се установи, че **някои жертви не сътрудничат**. Това също се дължи на липсата на вяра в системата на наказателното правосъдие, объркване относно какво ще се случи след това, както и какво може да се случи с децата, ако има такива. Жертвата може да не знае какво може да направи и как, тъй като съществуват множество пречки за вземането на решение “просто да си тръгне”. Жените, жертви на насилие, просто искат насилието да спре и всяко друго решение може да изглежда невъзможно за вземане или много трудно за изпълнение.

Служителите не могат да разрешат целия проблем, но тяхната роля е много важна на този етап. За да окуражат и да дадат сила на жертвата, **полицейските служители могат:**

- Да обяснят на жертвата, че случилото се е немаловажно и тя не трябва да го подценява;
- Да предоставят на жертвата телефонни номера и препоръки за услуги и консултации за жертви на домашно насилие;
- Да подчертаят, че тя не може да разреши проблема сама и има нужда от помощ и подкрепа;

- Да обяснят на жертвата, че не е нейно задължение да промени мъжа и неговото поведение. Той сам трябва да се промени;
- Да обяснят на жертвата, че в повечето случаи насилието се случва отново и отново и се влошава и извършителят няма просто да спре.

2.2.5. Предприемане на действия спрямо заподозрения.

Профилът на извършителите може да варира, от ниска социално-икономическа класа до висшата класа, бедни или богати. Адресът, на който служителите реагират, може да бъде от много бедна област на страната до много богат квартал. Полицейският служител не трябва да бъде повлиян от тези елементи и да действа законосъобразно. Някои извършители може да бъдат много гневни и да викат, защото те са влезли в дома им без разрешение. Други може да бъдат много гостоприемни и очарователни, да се опитват да убедят полицейските служители, че всичко е наред или да омаловажат инцидента (вж. Фигура 2.3)

За да избегнат да бъдат манипулирани от заподозрения и да могат да си вършат правилно работата, полицейските служители трябва:

- Да позволят на заподозрения да разкаже своята страна на историята, без да го обвиняват. Това ще го накара още повече да се защитава и да отрича.
- Да не правят изявления или да предоставят невербални сигнали, които предполагат съгласие с това, което той казва.
- Да съобщават неговата версия на историята дори ако тя е явно абсурдна.
- Да информират извършителя за правата му съгласно законодателството, ако той бъде арестуван или ако му бъде връчена ограничителна заповед.
- Ако заподозреният е напуснал апартамента, попитайте жертвата дали знае къде е отишъл, някакъв адрес, място, на което тя мисли, че може да е отишъл.

Фигура 6: Стъпки и процедури спрямо заподозрения.

	<p>Арестуване</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Когато са изпълнени критериите за задължителен арест, арестувайте заподозрения. ● Информирайте заподозрения за правата му
---	---

	<p>Не арестуване</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Ако критериите за арестуване не са изпълнени, информирайте жертвата за нейното право да подаде оплакване
--	--

	<p>Работа със заподозрения</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Не допускате комуникация между заподозрения и жертвата/свидетеля ● Записвайте спонтанните показания на заподозрения ● Записвайте показанията за алиби на заподозрения, дори ако са явно неверни
---	---

2.2.6. Разпит на деца.

Следва да се отдели специално внимание от страна на полицията при разпитването на деца³⁹. Необходима е също така добра координация със службите, които отговарят за закрилата на децата. Ако в дома има деца, се препоръчва разпитът да се води от психолог. Ако това не е възможно, полицейските служители все пак могат да задават на децата въпроси, за да получат от тях необходимата информация. Самите деца може да имат желание да говорят и да участват активно и да се чувстват полезни. Те също така може да искат да защитят майка си или други хора в дома, или дори животно. Истанбулската конвенция признава, че всички специалисти (включително полицейските служители) ще трябва да полагат специални грижи и да обръщат специално внимание при работата си с деца, които живеят в семейства с домашно насилие. Това включва действия на първо място в интерес на децата.

Както беше обсъдено в раздел 1.С, има случаи, в които децата омаловажават това, което се е случило, или прощават и се опитват да попречат на извършителя (техния баща) да отиде в затвора. Техният баща може дори да ги е заплашил, че те ще са отговорни за последиците от неговото лишаване от свобода. При разпитите на деца, полицейските служители трябва да имат предвид следното:

- Да разпитват децата в безопасна и тиха стая.
- Да разговарят с децата на нивото на очите, като или се навеждат, или сядат един до друг.
- Да обясняват на детето защо то е там; да избягват да правят осъдителни изказвания за бащата и за случилото се, но да не омаловажават и да не казват, че са дошли само за посещение.
- Да бъдат приятелски настроени и все пак да подчертаят за какво са дошли. Много вероятно е децата да почувстват облекчение, че полицията е пристигнала да защити тях и майка им, а в повечето случаи децата знаят точно какво се случва в техния дом. Децата може да са били свидетели на много други инциденти в миналото.
- Служителите трябва да са обективни и безпристрастни, като се опитват да съберат информация за случилото се и за това дали се е случвало и в миналото.

2.3. В полицейското управление.

За една жертва е трудно да избере да докладва партньора си. Докладването на мъжа, когото обича и към когото все още има чувства, и когото съжалява, който може да е баща на децата ѝ, може да бъде опустошително, срамно и неудобно, тъжно и объркващо. Жертвите просто искат извършителят да спре и полицията да спре поведението му. Жертвите не търсят затвор или отмящение. Следователно в полицейското управление жертвите могат да представят

³⁹ Stanley, N., Miller, P., Richardson-Foster, H. and Thomson, G. (2011) Children's Experience of Domestic Violence: Developing an Integrated Response from Police and Child Protection Services. *Journal of Interpersonal Violence*, 25, 12, 2372-2391.

частична или противоречива история. Полицейските служители трябва да разбират тези механизми и да бъдат възможно най-търпеливи, успокояващи и съпричастни.

Информирането на властите може да бъде и опасно за жертвата, защото обаждането до полицията или отиването в полицейския участък **може да доведе до допълнителни актове на насилие** или отделяне или отвлечане на жената или на децата, ако не се предприемат незабавно мерки за безопасност (управление на риска) във високорискови ситуации. Това са често срещани сценарии, с които се сблъскват жените, жертви на насилие.

Ако жертвата бъде разпитвана в полицейския участък, тя може да не се чувства спокойна. От друга страна, когато жертвата бъде разпитвана от полицейските служители у дома, това може да се случи след пик на насилие и избухване, което не е представителна ситуация за това какво се случва обикновено или как се чувства жената обикновено. У дома тя може да е твърде уплашена, за да говори. Полицейските служители трябва да разпитат жертвата в болница или в приют, или на място, което жертвата предпочита. За предпочитане е да се остави жертвата да реши.

В полицейското управление е много важно да има специализирани служители, които да работят с жертвите по чувствителен начин и да съберат цялата информация, необходима за преписката. Полицията трябва да провери дали тя е подавала оплакване по-рано, дали полицията някога се е намесвала в нейния дом и дали има регистрирани рецидиви. Както се посочва в Истанбулската конвенция, когато е възможно, трябва да присъства полицейски служител от женски пол, за да се чувства жената по-комфортно.

Следните съвети могат да бъдат полезни за осигуряване на ефективен и уважителен **ориентиран към жертвата разпит** в полицейското управление:

- ✓ Изберете подходящо удобно за жертвата място;
- ✓ Осигурете освежаващи напитки;
- ✓ Оставете време за въпроси, за изразяване на емоции и достатъчно време, за да може тя да събере мислите си;
- ✓ Питайте жертвите дали искат да се обадят на приятел или роднина;
- ✓ Уверете се, че това е добър момент за жертвата да даде показанията си.

Уверете се, че избягвате следните **проблеми** и ако се случат, се погрижете да се справите с тях:

- Не позволявайте други полицейски служители да влизат и излизат от стаята или да се извършват други действия в стаята;
- Не позволявайте прекъсване с телефонни разговори или други задачи;
- Избягвайте да се налага жертвата да повтаря показанията си пред различни полицейски служители.

2.4. Разследване, събиране на информация/ доказателства и докладване на прокуратурата.

Последният етап на полицейската дейност в случаи на домашно насилие е събирането на информация и изпращането на материалите в прокуратурата. Същите съображения и принципи, които са представени във връзка с други етапи на полицейска работа, са приложими и на този етап и затова няма да бъдат повтарени тук.

Този етап включва събиране на доказателства и всички елементи в подкрепа на разследването на твърдяното насилие и деяния. Това включва всякаква основна информация, свързана с: предишни насилствени нападения, наличие на оръжия, свидетели (приятели, роднини, колеги, съседни, деца, живеещи в дома), наличие на ограничителна заповед/заповед за защита или предупреждение, предишен достъп до бърза помощ. Част от тази информация може също така да бъде извлечена от полицейските регистри; друга част ще трябва да бъде събрана от разпити.

Може да е полезно да се предостави на полицията образец за разпит или протокол относно това каква информация да се събира и какво да се пита жертвата. Тази процедура позволява на полицейските служители да не отхвърлят полезна информация, както и да помогнат на жертва, която проявява нежелание или тревожност, да даде показания.

ЧАСТ III - ОЦЕНЯВАНЕ НА РИСКА ОТ РЕЦИДИВИ В СЛУЧАИ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ

3.1. Оценка на риска.

Оценката на риска представлява “процеса по вземане на решения, чрез който определяме най-добрия курс на действие, като оценяваме, определяме, анализираме качеството и количеството на риска”⁴⁰. Истанбулската конвенция на Съвета на Европа (чл. 51) изрично посочва задължението на съответните органи да проведат “оценка на риска и управление на риска”, за да управляват риска и при необходимост, да осигуряват координирана безопасност и подкрепа”. Оценка на риска трябва систематично да взема под внимание притежаването или достъпа до огнестрелни оръжия от страна на извършителите на актове на насилие, обхванати от Конвенцията.

Истанбулската конвенция на Съвета на Европа не уточнява кои методи за оценка на риска трябва да се използват, но подчертава за какво служи оценката на риска: да има общ “език”, който дава възможност на всички страни, участващи в разглеждането на домашно насилие, да имат подобно разбиране за това кои са най-проблемните аспекти на случая, и какви проблеми трябва да се решат, за да се увеличи безопасността на жертвата и да се намали рискът от рецидив и дори в крайна сметка убийство.

Българският Закон за защита от домашното насилие (ЗЗДН) въвежда два вида заповеди за защита за жертвите на домашно насилие по процедура от гражданското право:

- ✓ **Незабавна/спешна молба:** В случаите на непосредствена заплаха за живота и здравето, жертвата може да подаде молба за спешна заповед за защита в полицията. Чл. 18. (1) от ЗЗДН гласи, че когато молбата съдържа данни за пряка, непосредствена или последваща опасност за живота или здравето на пострадалото лице, районният съд в закрито заседание без призоваване на страните издава заповед за незабавна защита в срок до 24 часа от получаването на молбата. В този случай оценката на риска може да бъде полезна, за да се реши дали съществува риск и колко сериозен е той.
- ✓ **Обикновени заповеди за защита:** Те се издават съгласно процедурата, предвидена в чл. 7 от ЗЗДН, от районния съд по постоянния или настоящия адрес на пострадалото лице. Те могат да бъдат поискани от жертвата или от нейните роднини, изброени в чл. 8, т.2. Чл. 9 от ЗЗДН гласи, че се прилага и декларация от молителя с подробности за извършеното насилие. Съдът може също така да поиска справка за съдимост на извършителя, справка за наложените мерки по ЗЗДН и удостоверение дали се води на психиатричен отчет.

⁴⁰ Nicholls, T.L., S.L. Desmarais, K.S. Douglas, and P.R. Kropp. 2006. Violence risk assessments with perpetrators of intimate partner abuse. In *Family Interventions in domestic violence: A handbook of gender-inclusive theory and treatment*, eds. J. Hamel and T. Nicholls, 275-301. New York: Springer Publishing Company.

Съгласно чл. 296 от Наказателния кодекс, лице, което възпрепятства или пречи на прилагането на съдебно решение или не спазва заповед за защита от домашно насилие или Европейска заповед за защита по какъвто и да било начин, се наказва с лишаване от свобода до три години или глоба до пет хиляди лева. Въпреки това, на регионално равнище все още има много свобода на действие по отношение на това как да се действа, когато възникне нарушение и все още има известно неразбиране за това какво представлява нарушение на заповедта на защита.

Това, което изисква ЗЗДН за издаването на заповед за защита, е уверения, че тя се издава въз основа на обективни основания и критерии. Същата обективност се изисква за процедурата за незабавна/спешна молба, включваща полицията и за оценяване на рисковете от нарушаване на заповедите за защита. Процедурата за оценка на риска е полезна, тъй като тя позволява решенията да се базират на обективни фактори, които могат да бъдат споделяни между други служби и професионалисти, участващи в случая.

Оценяването на риска може да се използва като стандартизирана, но гъвкава процедура за намаляване на свободата на действие в оценяването на риска от страна на полицията. Това означава, че на територията на страната полицейските служители ще намаляват използването на собствената си преценка, когато “тълкуват” случай на домашно насилие. Това ще осигури единна и ефективна реакция на всеки случай. Това ще помогне за намаляването на риска от рецидиви и повторна виктимизация и ще подпомага полицията в нейната ежедневна работа. За да може процедурата да е най-ефективна, тя трябва да бъде споделена между различни специалисти (не само полицията, но също така съдии и прокурори).

Една стандартизирана оценка на риска помага да се разберат видовете риск, който извършителят представлява за жертвата, и дали рискът е свързан основно с тежко физическо насилие или с други форми на насилие. Процедура, която помага за оценяването на това какво е риск, кои са рисковите фактори и как те си взаимодействат, е от изключителна важност за превенцията на бъдещо насилие и/или убийство⁴¹. Целта на оценката на риска е да се позволи на специалистите да предотвратят:

- ✓ Повторна поява на насилие между партньори/бивши партньори;
- ✓ Ескалиране на насилието между партньори/бивши партньори;
- ✓ Убийство на един от партньорите.

УПРАЖНЕНИЕ: Казус: оценяване на риска и опасността.

Виж приложението за пълното упражнение.

⁴¹ Robinson, A (2006) Reducing Repeat Victimization among High-Risk Victims of Domestic Violence, the Benefits of a Coordinated Community Response in Cardiff, Wales. Violence against Women, том 12. № 8, 761-788.

3.1.1. Определяне на рисковите фактори и факторите за уязвимост на домашното насилие над жени.

Ключови понятия

- ✓ Не съществува една единствена причина за домашното насилие между интимни партньори.
- ✓ Няколко статични и динамични рискови фактори играят роля за повлияване на агресивното поведение на мъжете, като увеличават вероятността от рецидиви.
- ✓ Познаването на рисковите фактори и факторите за уязвимост от правоприлагащите органи спомага за подобряване на ефективността на работата.

Насилието над жени и по-конкретно домашното насилие не се дължи на една единствена причина. Изследванията показват, че наличието на **няколко индивидуални, общностни и социални характеристики и обстоятелства и характеристики на връзката** играят роля. Ако те са налице, е по-вероятно насилието над жени и по-конкретно насилието над партньор да се случи или да се повтори.

Въз основа на **социално-екологичния модел**⁴² става ясно, че няма единствен фактор, който обяснява насилието, а комбинация от тях. Има няколко екологични нива на рискови фактори: *“онтогенетично”* (индивидуално), микросистемно (на връзката), *“мезосистемно”* (общностно) и макросистемно (обществено ниво) [вж. Фигура 4].

Рисков фактор е характеристика на каквото и да било ниво (индивидуално, на връзката, общностно или обществено), чието наличие увеличава възможността насилието да се случи или да се повтори. Неговото отсъствие не изключва риска, но го прави по-малко вероятно. Използването на този подход при полицейската работа и в наказателната и гражданската съдебна система може да помогне за по-широко разбиране на сложността на домашното насилие, с цел по-добро справяне с тези престъпления. Някои рискови фактори са **статични**, те не се променят с времето (напр. насилие над дете, предишно насилие), други са **динамични** (напр. употреба на наркотици, безработица) и могат да се променят с времето.

От друга страна, има фактори за **уязвимост**, свързани с жената/жертвата и нейната лична и контекстуална ситуация. Факторите за уязвимост улесняват извършителя да използва насилие. **Рисковите фактори не обясняват защо един мъж упражнява насилие, нито могат да предвидят какво ще се случи в бъдеще.** Те ни дават възможност да разберем в какви обстоятелства извършителят е упражнил насилие и дали конкретна жертва може би е изложена на риск от повторна виктимизация или дори убийство (смъртоносно насилие).

⁴² Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742.

Фигура 7: Рискови фактори за домашно насилие и неговите рецидиви според соціо-екологичната рамка⁴³

В продължение на повече от две десетилетия, този модел дава възможност на експертите стратегически да оценяват риска от рецидиви и да прилагат стратегии за управление на риска и планиране на безопасността за жертвите. Служителите на реда са сред тези, които получават най-големи ползи от този подход с цел:

- ✓ да помогнат при тълкуването и да намалят подценяването на тежестта на риска;
- ✓ да не пренебрегват предупредителните знаци;
- ✓ да повишат безопасността на жертвите и сътрудничеството между различни агенции.

⁴³ <http://www.cdc.gov/violenceprevention/overview/social-ecologicalmodel.html>

3.1.2. Подходи към оценката на риска: клинична оценка, актюерски подход и структурирана професионална преценка.

Клинична оценка

Оценката на риска се извършва от полицията всеки път, когато полицейските служители вземат решения. Най-често срещаният подход е този, базиран на “опит”, “здрав разум”, “вътрешно чувство”, “знания”. Това не е непременно погрешно. Полицейските служители с голям опит в работата със случаи на домашно насилие, с чувствителност и без стереотипни идеи, ще могат да оценят рисковете и да предприемат действията, които се изискват от полицията, за да предотвратят такъв риск.

Но клиничните оценки могат да бъдат предмет на:

- ✓ Предразсъдъци.
- ✓ Стереотипи.
- ✓ Погрешни вярвания.
- ✓ Необосновани знания и необоснована информация.
- ✓ Липса на мотивация.

Подход с актюерска оценка

Списъците за проверка за оценка на риска са списъци с рискови фактори, базирани на утвърдени проучвания. Техният брой варира в зависимост от инструментите, обикновено в диапазона между 5 и 40 фактора. Те могат да предоставят инструмент за системно отчитане на възможните рискови фактори в случаи на домашно насилие. Рисковите фактори често се наричат “актюерски”, защото се основават на резултат, над който случаят се счита за “високорисков” и заслужаващ да се наблюдава. Граничните резултати (т.е. броят фактори, които са необходими, за да се счита рискът за нисък, среден или висок) помагат да се определи кой е изложен на по-висок риск. В следващия раздел ще представим най-използваните такива и ще илюстрираме техните характеристики.

Професионална преценка

Професионална преценка, в този контекст е, когато полицейските служители използват знанията, опита и познанията си, за да направят обективна оценка на риска, базирана на добре валидирани стандарти и методи, като разглежда тези фактори, за които е известно, че са свързани с риск.

Преценките могат да се считат за “професионални”, ако те:

- ✓ Се базират на знанията за най-точните и полезни рискови фактори.
- ✓ Се базират на добри техники за разпит и събиране на информация от различни източници на информация.
- ✓ Се базират на насоки и обучение, надзор и постоянно актуализиране на литературата и законодателството.
- ✓ Могат да съобщават на различни специалисти какъв е рискът, как се представя той и на какво ниво.
- ✓ Са стандартизирани и ясни и изключват всякакво тълкуване или преценка.
- ✓ Включват гледната точка на жертвата относно рисковете и страховете.

3.1.3. Прогноза или превенция? Моделът за оценка на риска “четири квадранта”.

Когато става дума за случаи на домашно насилие, оценката на риска цели да посочи и оцени възможните рискове от рецидиви на бъдещо насилие, ескалиране на насилието или дори смъртоносно насилие, а именно, възможността за повторно възникване на насилствено действие в бъдещето. Хипотетичното предположение, което стои зад оценката на риска е, че агресивното поведение (т.е. домашното насилие), независимо дали представлява физически, психологически или сексуално агресивни действия в интимна връзка, е вероятно да се повтаря след време⁴⁴. Те се извършват с желание от извършителите.

Между експертите по оценка на риска съществува дебат относно целта на оценката на риска. Някои твърдят, че целта на оценката на риска е да **предвиди** бъдещо насилие, докато други спорят, че целта на оценката на риска е **превенция** на насилието и управление на риска⁴⁵.

Трябва да бъде ясно, че оценката на риска не е процедура, която позволява бъдещо прогнозиране *per se*. Невъзможно е да се знае, по дефиниция, кой ще бъде агресивен в бъдеще. Оценката на риска **не предвижда** бъдещо насилие; тя предоставя диапазон на нивото на вероятност, за да “предотврати” сега риска, свързан с тази вероятност. Нивата на вероятност на риска се базират на проверени данни. Отрязъкът от процентите, над и под които рискът се оценява като нисък или висок, показва вероятността.

Моделът е подобен на този, който се използва в медицината, за да се установи най-доброто (медицинско) лечение. Това не означава, че това е, което ще се случи в бъдеще, тъй като моделът е създаден въз основа на вероятностите. Моделът, представен във Фигура 6, се отнася до това за какво служи оценката на риска: да има подход, основан върху статистика и доказателства, който да надхвърля “случайната възможност” (рецидиви да/не) и да избягва правенето на погрешно предположение за бъдещия риск. Целта е да се постигне най-доброто съотношение между истинските позитиви и истинските негативи. Този модел може да помогне за въвеждането на най-добрите стратегии за предотвратяване на повторната поява на насилие.

Следователно, оценката на риска предоставя отправна точка за полицията, за да знаят полицейските служители на какво да обръщат внимание, какво да търсят и какво да определят като рискове. Ако тя се превърне в систематичен подход, ще бъде полезна за разбирането на това какви възможни бъдещи изходи могат да се появят в случаи на насилие между партньори.

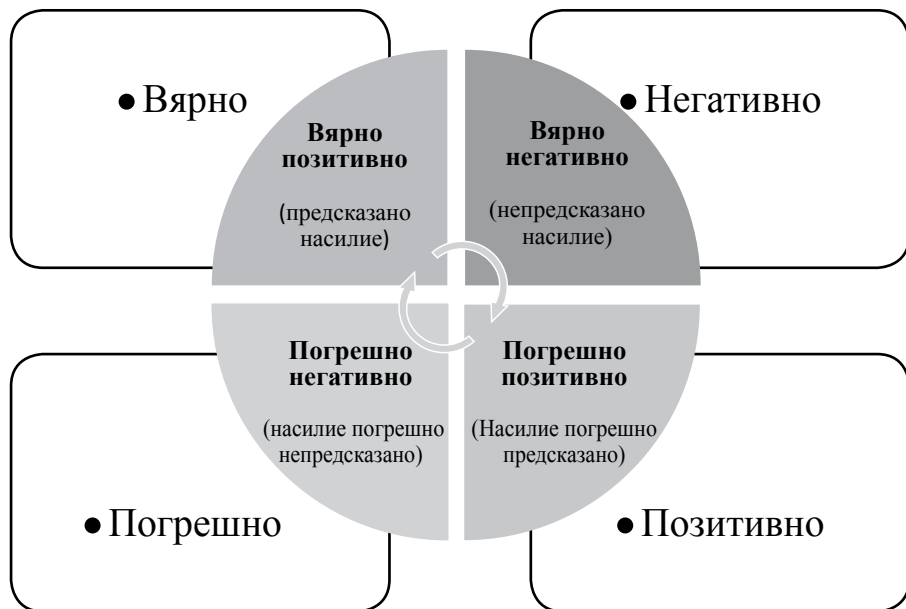
Този добре установен метод за оценка на риска позволява вземането на решения относно управлението на риска и планирането на безопасността по по-систематичен и структуриран/научен начин. Следването на методология намалява ве-

⁴⁴ Baldry, A. C. & Winkel, F. W. (2008). Assessing risk of spousal assault. An international approach to reduce domestic violence and prevent recidivism. Nova Science Publisher, US.

⁴⁵ Douglas, K.P., and P.R. Kropp. (2002). A prevention-based paradigm for violence risk assessment: Clinical and research applications. *Criminal Justice and Behaviour* 29: 617.

роятността полицейските служители, които може да имат малко опит или да имат предубеждения относно тези престъпления, да пропуснат съществени елементи, за да се намесят.

Фигура 8: Квадрантен модел на оценка на риска

3.1.4 Как се извършва оценка на риска от полицейските служители: възможни методи.

Важно е инструментите за оценка на риска да са специфични за конкретната държава. Те трябва да бъдат валидирани в зависимост от конкретния културен контекст, правна рамка и трябва да бъдат подкрепени с изследвания.

В зависимост от целта на оценката на риска съществуват различни инструменти в помощ на полицията. Някои инструменти за оценка на риска предоставят информация "относно естеството, формата и степента на опасността" от насилие⁴⁶, докато други позволяват на потребителя да прави оценка на вероятността по отношение на възможността за рецидиви⁴⁷⁴⁸

Съществуват най-малко 120 инструмента⁴⁹, използвани в различни обстоятелства и държави.

⁴⁶ Kropp, P.R. 2004. Some questions regarding spousal assault risk assessment. *Violence Against Women* 10: 676.

⁴⁷ Hilton, N.A., and G.T. Harris. 2005. Predicting wife assault: A critical review and implications for policy and practice. *Trauma, Violence, and Abuse* 6: 3.

⁴⁸ Hilton, N.Z., G.T. Harris and M. Rice. 2010. Risk assessment for domestically violent men: Tools for criminal justice, offender intervention, and victim services. Washington, DC: Американска асоциация на психолозите.

⁴⁹ Nicholls, T., Pritchards, M., Reeves, K. & Hilterman, E. (2013). Risk Assessment in Intimate Partner Violence: A Systematic Review of Contemporary Approaches, *Partner Abuse*, 4, 76-168.

- ✓ Някои установяват ясно определени нива на риска. Някои от най-широко използваните (Ontario, Danger Assessment, Dash⁵⁰).
- ✓ Други се използват като насоки за разговора с жертвите/извършителите и събирането на информация. Най-използваният инструмент за насока е SARA и неговата редуцирана версия, B-SAFER. SARA (Spousal Assault Risk Assessment⁵¹ - Оценка на риска за нападение при съпрузи) е основан на 20 рискови фактора. Впоследствие е разработена версия с 10 точки за полицията в Швеция (B-SAFER)⁵² и използвана в други държави (например Гърция, Чешката република, Италия). Версията SARA-S, използвана в Италия⁵³, се състои от общо 10 рискови фактора, свързани с извършителя, заедно с 5 допълнителни фактора за “уязвимост”, свързани с жертвата (вж. по-долу).

Бележка за добра практика

Версията SARA-S, използвана в Италия, се състои от общо десет рискови фактора, свързани с извършителя и пет фактора за “уязвимост”, свързани с жертвата.

Рискови фактори:

- ✓ Предишно физическо или сексуално насилие;
- ✓ Използване на заплахи;
- ✓ Ескалиране на насилието;
- ✓ Нарушаване на заповеди;
- ✓ Нагласи в подкрепа на насилието над жени;
- ✓ Предишни криминални прояви;
- ✓ Прекратявания на връзката;
- ✓ Финансови или свързани с работата проблеми;
- ✓ Злоупотреба с алкохол и наркотици;
- ✓ Психични проблеми.

Фактори за уязвимост:

- ✓ Двойствено отношение към извършителя;
- ✓ Изключителен ужас от извършителя;
- ✓ Липса на услуги, подкрепа;
- ✓ Общи деца, работа на едно и също място, намалена мобилност, социална изолация;
- ✓ Умствено или физическо увреждане.

Инструментите за насока включват списък на рисковите фактори, свързани с извършителя, жертвата и характеристиката на тяхната връзка. Въз основа на този списък, полицейският служител трябва да определи нивото на риска (ниско, средно или високо, или дори крайно/смъртоносно). С този структуриран подход

⁵⁰ Op. Cit.

⁵¹ Kropp, R. & Hart, S. (2000). The Spousal Assault Risk Assessment (SARA) Guide: Reliability and Validity in Adult Male Offenders, Law and Human Behavior, 20(1), 101-118.

⁵² Kropp, P. R., Hart, S. D., (2004). The Development of the Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk (B-SAFER): A Tool for Criminal Justice Professionals. Family Violence Initiative / Department of Justice Canada.

⁵³ Baldry A. C. (2016). Dai maltrattamenti all'omicidio. La valutazione del rischio di recidiva e dell'uxoricidio. (From domestic violence to uxoricide. Risk assessment) Milano: Franco Angeli, 6то издание.

всеки, който участва в извършването на оценката на риска, разглежда едни и същи фактори и ги превръща в ниво на риск. За да може да бъдат прилагани правилно обаче е необходимо задълбочено обучение.

Предимството при използване на инструменти с точно определяне на резултата вместо това е минимизирането на свободата на преценка при оценяването на риска. Недостатъците на такъв подход са, че той разглежда риска от рецидивизъм въз основа на **количеството** на рисковите фактори (*напр.* наличието на 10 фактора предполага по-голям риск, отколкото при наличието на 8 фактора), когато в действителност рисковете могат да варират. Понякога един случай може да получи положителна оценка само за няколко рискови фактора, но те могат да бъдат от **съществено значение** или дори да са свързани със смърт, като самите те увеличават общото ниво на оценен риск. Ето защо качественият аспект на риска трябва да бъде взет предвид и особено във връзка с това как действа и мисли правонарушителят и динамиката на връзката с жертвата, как тя реагира и колко е уязвима. Рисковите фактори са динамични и се променят с времето; следователно оценката на риска е **динамична процедура**, която трябва да вземе предвид тази динамика (вж. Материалите за участниците).

УПРАЖНЕНИЕ: Оценяване на смъртоносен риск

Упражнение	Цел	Време	Процедура
Упражняване на оценка на смъртоносния риск	Подобряване на информираността на обучаемите за “високорискови случаи” чрез червени флагове за опасност в един реален сценарий. Обучаемите научават за екстремните смъртоносни случаи и ще обсъждат намеренията.	60 минути (с 15 мин. за обсъждане в голяма група)	Работа с истински случай на история за убита жена и друга, претърпяла насилие: изходът е неизвестен за участниците. Използване за обсъждане в малка и голяма група.
Указания	<p>Разделете участниците на четен брой хора в малки групи, дайте им един от двата случая (вж. Материалите за участниците. Случай Иван - Елена и Петър - Мария, като пример) и ги помолете да обсъдят следните въпроси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Кое/и събитие/я представлява(т) най-голям риск? ● Какво бихте определили като рискови фактори от съществено значение (“червени флагове”)? Подредете ги по ред. ● Кой може да бъде в опасност? ● Кой метод използвам за оценяване на опасността и каква е логиката? ● Каква друга информация искате да знаете за извършителя и/или жертвата? <p>Позволете на групите да обсъдят своите отговори и след това се съберете отново като голяма група, като се уверите, че те са разделени според единия или другия “изход”. Помолете някого от всяка група да докладва, като посочи кои са червените флагове и да ги сравни в двете групи (смъртоносни срещу несмъртоносни) и да запише отговорите на флип чарт.</p> <p>Дайте на участниците “списъка за проверка на смъртоносните признаци” (Материал за участниците) и ги помолете да сравнят критериите със собствените си списъци. Обсъдете всички критерии, които те са пропуснали.</p> <p>В заключение, помолете участниците да си припомнят фактите и да</p>		

Ресурси	Флип чарт/бяла дъска; Материали за участниците
Заключителни бележки:	<i>Препоръчва се да се използва една история от реалния живот, която включва много тежка телесна повреда и друга, която включва убийство. Важно е обучаемите, които правят упражнението, да научат за смъртоносните рискови фактори и как да ги откриват и оценяват. Това упражнение е важно, защото помага на полицейските служители да определят случаите с висок риск/опасните случаи.</i>

3.2. Управление на риска: четирите стълба.

Управлението на риска е етап, който следва непосредствено след оценката на риска. Оценката на риска е безполезна, ако не е последвана от управление на риска. Управлението на риска се отнася до правилния подбор на стратегии за намаляване на насилието и смекчаване на риска.

Има четири основни дейности, свързани с управлението на риска, с които полицията трябва да бъде наясно:

1. Мониторинг;
2. Надзор;
3. Защита на жертвата/планиране на безопасността;
4. Третиране на правонарушителя.

Не всички от тях предполагат пряка отговорност на полицията. Въпреки това е важно полицията да е наясно с всички тях, тъй като ефикасен метод за намаляване на риска и предотвратяване на рецидивите е да се включат различни агенции/заинтересовани страни.

Най-силният прогнозен показател за **бъдещо насилие** е **предишно насилие**, но домашното насилие е много по-сложен феномен от набор от рискови фактори и престъпно поведение. То е свързано с мъжките и женските отношения, с принудителен контрол и др. Затова, когато се говори за управление на риска и защита, полицията трябва да има **три основни цели**:

- 1) Да гарантира, че мерките, които са на разположение по закон, се прилагат, както и че извършителят е по-малко вероятно да може да извърши друго насилие, защото свободата му е ограничена и достъпът му в близост до жертвата е забранен.
- 2) Управлението на риска може да бъде ефективно при намаляване на рецидивите, ако полицията възприема последователното поведение и нагласи, когато се занимава с дела, свързани с домашно насилие. Трябва да се избягват подценяването или оправдаването на насилието. Те само дават повече власт на извършителя и увеличаващо се чувство на отчаяние, самотност и безсилие на жертвата.
- 3) Всяка мярка, наложена на извършителя, може да бъде продължителна по отношение на намаляването на риска от рецидиви или дори от ескалация на насилието, ако жертвата е подпомагана от опитна социална служба, която ще ѝ помогне да открие най-добрата възможност по отношение на повишената безопасност и контрол на собствения ѝ живот.

3.2.1. Мониторинг.

Дори след като полицията, съответното съдилище или социалните служби или служби за защита на жертви предприемат действия за защита, ролята на полицията не свършва. Не всички извършители ще спрат да използват насилие, след като им бъде наложена забрана. Фактът, че извършителят е в задържан или че е издадена заповед за защита не означава, че рискът от насилие е напълно елиминиран. **Рискът е динамичен**, той може да се променя с течение на времето и при различни обстоятелства и има нужда от постоянно наблюдение и актуализация. Съобщава се⁵⁴, че заповедите за защита често се нарушават, но на жертвите не се помага и полицията не предприема действия, ако няма сериозни инциденти с насилие.

Често има ситуации, в които жертвата не се чувства застрашена, малтретирана или преследвана от извършителя, и по този начин погрешно приема, че поведението на извършителя се е променило. В резултат на това тя може да иска премахване на заповедта за защита, за да позволи на извършителя да ходи на работа, да се върне в общото жилище и да вижда децата си.

Данните обаче показват, че трайните промени в поведенческите модели на извършителите не се постигат лесно. Извършителят трябва да се посвети и да инвестира в път за дългосрочна промяна и да изгради отново мъжката си идентичност, без да прибегва до насилие. Това означава, че полицията трябва да бъде добре обучена, за да наблюдава всяко поведение, което може да увеличи текущия риск, да замести насилието и да вземе мерки, за да гарантира безопасността и защитата на жертвата. В тази връзка наблюдението предполага чести контакти с жертвата, за да се гарантира, че мерките, взети за намаляване на риска, са ефективни. Ако възникнат нови елементи или нови нужди, полицията, заедно с други съответни агенции, трябва да пристъпи към нова оценка на риска и да действа съобразно с това.

3.2.2. Надзор.

Надзорът е свързан както с ролята на полицията, така и с тази на системата за наказателно и гражданско правосъдие. Той предполага надзор на нарушителя, след като бъдат въведени действия за предотвратяване на рецидивите. Той е по-широк от наблюдението и може да се провежда извън приетото конкретно съдебно решение.

Надзорът е от особена важност при наказателни дела, при които извършителят е или лишен от свобода, или е включен в обществена програма на пробация. Надзорът също така е свързан със спазването на заповедите за защита. В някои държави това се прави и с електронни гривни или чрез ограничаване на правонарушителя в община, далеч от тази, в която живее жертвата. Надзорът изисква допълнително време и ресурси от страна на полицията; той често не се извършва, тъй като полицията “чака” жертвата да се свърже с полицията, ако все още е заплашвана или атакувана от правонарушителя. Това е грешен начин

⁵⁴ Андрей Нончев, Славянка Иванова, редактори. Национално изследване на домашното насилие и насилието, основано на полов признак (ДННОПП) и изработване на модел за подкрепа на жертвите на насилие (МПЖН) (2015). Център за изследване на демокрацията:

за възприемане на надзора, защото надзорът е превантивна мярка за намаляване на риска от рецидив и трябва да се планира въз основа на оценката на риска и установените нужди⁵⁵.

3.2.3. Планиране на безопасността и защита на жертвите: ролята на полицията.

В много случаи жените “просто” искат малтретирането да спре; те може да не искат извършителят да бъде отстранен от дома или да отиде в затвора. Когато жертвите се обаждат в полицията, те искат полицията да го спре. Ако извършителят има работа или е бащата на нейните деца, това може да увеличи вероятността тя да не иска нейният партньор да бъде социално засрамен или да понесе имуществени вреди. Жертвата също може да иска да защити имиджа и благосъстоянието си. Или се страхува от това какво ще се случи с нея, ако той бъде изгонен, заведен в полицейското управление или дори в затвора.

Причините за страховете на жертвите след намеса от страна на полицията са многобройни. Но осигуряването на безопасността на жертвата не е просто въпрос за защита на жертвата от риска от повторно нападение. Безопасността предполага живот без насилие, живот в добро физическо и психично здраве и живот, в който една жена може да прави собствени избори и да не се страхува за собствения си живот и за този на всички деца под нейна опека. Вниманието към безопасността на жертвите е в основата на всички интервенции при домашно насилие.

Съществуват два аспекта на гарантирането на безопасността на жертвите:

- ✓ предприемане на оценки на риска. (Чл. 51, Истанбулската конвенция)⁵⁶.
- ✓ работа с жертвите за развиване на индивидуален план за безопасност.

В много случаи жертвите получават помощ от социален работник или от адвокат или юристконсулт, за да разработят подробен и персонализиран план за безопасност. Когато обаче службите за подкрепа на жертвите са слабо развити или достъпът до тях е труден, това може да не се случи. Във всеки случай различните агенции, включително полицията и съдебната система, съгласно Истанбулската конвенция, имат законното задължение да защитават високорисковите жертви. Правоохранителите органи също трябва да бъдат включени в подкрепянето на жертвите при разработването на план за безопасност и предоставянето на необходимата подкрепа⁵⁷. За тази цел трябва да се извърши съвместна оценка на риска, за да се осигурят координирани действия и подход, насочен към жертвата.

Както е посочено по-горе, целта на използването на единни критерии за оценяване на риска е да се стигне до единно решение относно риска и да се очертаят действията, които трябва да бъдат предприети от различните страни. Следователно, след като приключи своята оценка на риска, полицията трябва да сподели информация със службите за социални грижи, НПО, службите за закрила на детето, съдебната власт и пробационните служители. Международният модел

⁵⁵ Baldry & Winkel (2008). Пак там.

⁵⁶ Вж. Съвет на Европа. 2011. Обяснителен доклад към Конвенцията от Истанбул на Съвета на Европа, параграфи 260-263.

⁵⁷ Пак там.

МАСС (Multi Agency Coordinate Conferencing - Междуведомствена координирана конферентна връзка) е важен партньорски метод за споделяне на информацията на жертвата и определени рискови фактори, за да се действа в най-добрия интерес на жертвата, като същевременно се зачитат правата на заподозрения⁵⁸. Всяка промяна на риска трябва да бъде последвана от нова оценка на риска и актуализиране на планирането на безопасността на жертвите.

МАСС не е съсредоточен основно върху риска (породен от извършителя), а върху нуждите и безопасността на жените. Това означава, че всяко решение относно защита и безопасност трябва да се взема заедно с жертвата, а не да ѝ бъде налагано. Това изисква професионализъм, обучение, но също така и механизми за отчетност и отговорност.

Когато оценките на риска се координират и се прилагат правилно чрез подход, насочен към жертвата, процедурата може да бъде животоспасяваща.

Бележка за учителите: Въпроси за стимулиране на обсъждане относно планиране на безопасността, насочено към жертвата

- ✓ Какво е план за безопасност, активиран от полицията в интерес на жертвата и в нейна защита?
- ✓ Какво е план за безопасност, който взема предвид и защитата на всички деца, роднини или приятели, изложени на риск?
- ✓ Как трябва да работи той по икономически ефективен начин?

УПРАЖНЕНИЕ: Основни съвети за безопасност

Упражнение	Цел	Време	Процедура
Основни съвети за безопасност	Съсредоточаване върху значението на координирането и споделянето на действията по безопасността.	Работа в отделни групи за 20 минути, с 10 минути обща дискусия.	Разделете участниците в групи от по 4 или 5. Разпределете ги в различни роли и накарайте всеки участник да генерира идеи за това какво е първично планиране на безопасността и какво включва то.
Указания	<p><i>Планирането на безопасността трябва да се базира на риска, произхождащ от процедурата за оценка на риска, като се вземат предвид поне следните точки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>Безопасност в жилището на жертвата (жертвите) (безопасни врати, добри ключалки).</i> ✓ <i>Безопасност на децата, мерки за безопасност за предотвратяване на отвлечане от страна на извършителя, правни действия за безопасността на децата.</i> ✓ <i>Безопасност на работното място, у съседни, приятели.</i> ✓ <i>Безопасност на други места (училище, детска градина).</i> ✓ <i>Безопасност, когато жертвите продължават да живеят заедно с партньор насилник.</i> ✓ <i>Безопасност, когато жертвите напуснат извършителя (подготовка за разделяне, безопасен подслон, посочване на минимални необходими вещи, документи, събиране на "чанта за спешни случаи").</i> ✓ <i>Безопасност в потенциално опасни ситуации (съдебни заседания).</i> ✓ <i>Молби за правни мерки за защита, както и стратегии за тяхното ефективно прилагане и наблюдение.</i> 		

⁵⁸ Мрежа WAVE (2004) Away From Violence: http://www.wavenetwork.org/images/doku/manual-druck_eng.pdf, стр. 66-69 и стр.116-117.

3.2.4. Третиране на извършителите

Като мярка за предотвратяване на повторната поява на насилие, Истанбулската конвенция изисква държавите-членки да създадат или да поддържат програми, които гарантират, че извършителите приемат неагресивно поведение в своите междуличностни отношения (чл. 16). Безопасността и подкрепата на жертвата трябва да бъдат в основата на всички програми за извършители и, в идеалния случай, такива програми биха били провеждани в близко сътрудничество със службите в подкрепа на жертвите. В България ЗЗДН предвижда възможността при издаването на заповед за защита гражданския съдия да нарежда на извършителя да посещава програми за третиране (чл. 5 (1).5 от ЗЗДН).

Въпреки, че терапевтичните програми не са пряка отговорност на полицията, тя трябва да е наясно с тяхното съществуване, техния потенциал, както и с техните ограничения. Също така полицията трябва да бъде информирана, ако извършителят посещава терапевтична програма, но това не я освобождава от планирането на безопасността на жертвата. За да могат терапевтичните програми да имат положителен дългосрочен ефект, те изискват осъзнаване на поведението, отдаденост и желание за промяна от страна на извършителя. Тези елементи не са толкова чести. Нито жертвата, нито полицията трябва да приемат факта, че извършителят доброволно посещава програмата и това е ясен показател, че рискът е намален. В действителност има ограничени доказателства за елементите, необходими за успеха на програмите за терапия на нарушители.

Много често жертвите не искат извършителят да бъде осъден или вкаран в затвора, а биха предпочели реабилитирането му. Макар че реабилитирането на извършителя е критичен компонент на предотвратяването на по-нататъшно насилие, съдът не следва да разпореди на извършителя да посещава програма като алтернатива на наказателна присъда. Посещаването на конкретна **програма трябва да бъде част от решението на съда или от заповедта за защита**, а не алтернатива на правна санкция.

Програмите за управление на гнева и брачното консултиране или терапията за двойки не са подходящи за случаите на домашно насилие. Те не обръщат внимание на сериозното естество на самото насилие и на динамиката на власт и контрол, която е в основата на домашното насилие. Върху жертвите не трябва да се поставя тежестта на отговорността за каквито и да било подобрения или промяна на извършителя и не трябва да бъдат излагани на допълнителен риск. Полицията трябва да обясни това на жертвата много ясно. При проучването на такива програми е констатирано, че те са неефективни при предотвратяването на повторно малтретиране или извършване на нови престъпления след приключването на програмата от страна на извършители, на които съдът налага участие в програмата⁵⁹.

Насочванията към програми за **злоупотреба с алкохол и наркотични вещества** или за подобряване на родителските умения, или за управление на гнева,

⁵⁹ Вж. СНПООН, Наръчник за ефективни реакции за наказателно преследване на насилие над жени и момичета, 2014, стр. 125.

или за пристрастяване към хазарта например могат да бъдат подходящи в отделни случаи, но трябва да се считат за допълнителни към програми, специално насочени към извършители на домашно насилие, а не като ключов компонент от терапията/терапевтичния модел.

Не забравяйте, че посещаването на терапевтична програма не трябва да пречи на полицейската работа и на последващия съдебен път, по който ще трябва да премине извършителят, и че **завършването на програмата не гарантира безопасността на жертвата** или на други хора, които могат да бъдат изложени на риск.

3.2.5. Управление на риска и роля на полицията в сътрудничество с други агенции/институции.

Оценката на риска, посочена по-горе, трябва да се извърши заедно с други агенции, за да може ефективно да се оцени и изготви план за управление на нуждите от безопасност на конкретна жертва за всеки отделен случай и в съответствие със стандартизираните процедури. Полицията трябва да споделя съответната информация (в приложимата правна рамка) и да се увери, че всяка страна носи отговорност за конкретни рискови фактори, които трябва да бъдат разрешени. Дори полицията да не носи отговорност за определени решения или действия, тя трябва да участва на всички етапи, когато се оценява рискът и се вземат решения по отношение на планирането на безопасността, наблюдението, надзора и всички други мерки, като се вземат предвид и жертвата, и извършителя. След споделянето на информацията всички трябва да постигнат съгласие относно стъпките, които трябва да се предприемат за управление на безопасността/риска.

Забавянията при работа със съобщена информация или при реагиране вследствие на нарушение на заповед за защита увеличават времето, през което жертвите са изложени на риск - както от отговорно насилие, така и от натиск да се откажат от случая или да не сътрудничат на властите. Следователно полицията трябва да работи с такива случаи **ефективно** и без забавяния, за да не застраши безопасността на жертвата. Когато възникват закъснения, жертвата трябва да бъде информирана, за да може тя и хората близо до нея да вземат допълнителни предпазни мерки по отношение на безопасността. Важно е да се помни, че безопасността на жертвата не трябва да бъде тежест за жертвата, а тя трябва да бъде освободена от всякакви други допълнителни материални и емоционални вреди.

Моделът “защитимо решение”⁶⁰ помага да се определят стъпките, които трябва да бъдат предприети, за да се осигури ефективно управление на риска. Решенията, които полицията взема и споделя, трябва да имат валидирани основания и да се основават на обективни основания.

⁶⁰ Kemshall, H. (1998) Defensible Decisions for Risk: Or It's the Doers Wot Get the Blame. Probation Journal, брой от месец юни, 45, (2) 67-72.

Какво са защитими решения?

Защитимите решения са вкоренени в най-добрите практики. Те гарантират, че се достигат добри стандарти при вземането на решения. За да вземе защитимо решение, полицията, както и другите агенции, участващи в случая, трябва да минат през всяка от следващите 10 стъпки⁶¹:

1. Да гарантират, че решенията се основават на доказателства.
2. Да използват надеждни инструменти за оценка на риска.
3. Да съберат, потвърдят и старателно да оценят информацията.
4. Да регистрират и да се отчетат за вземането на решенията си.
5. Да общуват със съответните агенции и да потърсят информацията, с която не разполагат.
6. Да останат в рамките на политиките и процедурите на агенциите.
7. Да предприемат всички разумни необходими действия.
8. Да съпоставят рисковите интервенции с рисковите фактори.
9. Да предоставят услуги, съизмерими с риска от увреждане.
10. Да отговорят на ескалация на риска.

УПРАЖНЕНИЕ: Как се прави оценка на риска

Упражнение	Цел	Време	Процедура
Казус Оценка на риска	Увеличаване на уменията за оценяване на риска.	10 минути за представяне на случая. 20 мин.: подробна оценка на риска. 10 мин. за обсъждане на стратегии за управление и планиране на безопасността и ролята на полицията.	Това е казус с включено видео и писмено дело. Трябва да подготвите случай или да използвате примерите, представени в настоящото ръководство. Уверете се, че случаите се представят по такъв начин, че цялата необходима информация е на разположение. Накарайте обучаемите да се разделят на малки групи и попълнете формуляр “оценка на риска” и формуляр “планиране на риска”. Използвайте примери от предишни упражнения, или новите примери, използвани тук.
Казус 1	<p><i>Миряна се е отчуждила от съпруга си Андрей, но той продължава да я тормози. Един ден Андрей идва в къщата на Миряна и я напада пред двете им деца, като казва, че ще я убие, ако тя не се върне при него.</i></p> <p><i>Когато пристига в къщата, двамата започват да се карат за правото на достъп до децата и звукът от счупени предмети и пищяща жена привличат вниманието на съседите, които се обаждат в полицията. Когато полицията пристига, тя им разказва за вербалното насилие, караницата и счупената чаша. Въпреки това тя отказва да каже дали е за пръв път, дали той има пистолет, дали е заплашвал нея или нейните две деца, или дори да каже на полицията какво се е случило в миналото от страх, че Андрей ще разбере и отново ще я нарани.</i></p> <p><i>Как трябва да действа полицията в този случай?</i></p> <p><i>Каква процедура за оценка на риска е препоръчителна? Какво ниво на риск би било установено?</i></p>		

⁶¹10 принципа са от Kemshall (1998).

Заключителни бележки: *Накарайте обучаемите, разделени на малки групи, да предложат някои общи коментари по отношение на оценката на риска, кога трябва да бъдат задавани въпроси и от кого, какви проблеми могат да срещнат намесилите се полицаи и какви ограничения могат да имат при извършването на оценка на риска. Накарайте обучаемите също така да обсъдят границите на оценките на риска и как да включват жертвите при извършването на оценка на риска.*

3.3. Защита на неприкосновеността на личния живот и поверителността и справяне с домашното насилие. Отчетност и надзор на полицията.

Ключови понятия

- ✓ **Неприкосновеност на личния живот и поверителност** означава неразкриване на лична информация в проследяваните случаи и зачитане на волята на жертвата.
- ✓ **Полицейските служители** имат конкретни роли, които трябва да бъдат с приоритет пред неприкосновеността на личния живот, когато нечий живот е в опасност.
- ✓ **Полицейските служители**, които не се съобразяват с ролята си, трябва да бъдат държани отговорни и срещу тях трябва да бъдат взети мерки. Това е още по-важно в случаи на домашно насилие във връзката на полицейски служител.

3.3.1. Неприкосновеност на личния живот и поверителност.

Неприкосновеността на личния живот и поверителността са ключови въпроси, когато полицията се занимава със случаи на домашно насилие и е изложен личният живот на засегнатите лица. Задължение на полицията е да събере много поверителни лични данни, за да проведе подробно разследване и да гарантира, че прокурорът има достатъчно доказателства за наказателно дело. Те могат да включват лични данни, документи, фотографии и доклади, свързани с всички жертви, свидетели и извършители, участващи в такива случаи. Тази информация е поверителна, освен ако изпълнението на задълженията или изискванията на правосъдието стриктно изискват друго.

Поверителността по време на процедурата включва:

- ✓ Избягване на навлизане в личния живот на жертвата, освен във връзка със събитие или твърдяното престъпление и само в това, което е абсолютно необходимо;
- ✓ Събиране на доказателства и информация, които са само пряко свързани с разследването;
- ✓ Гарантиране, че името, адресът и друга разкриваща самоличността информация за жертвите и други свидетели няма да бъдат оповестени пред медиите без информираното съгласие на жертвата;
- ✓ Гарантиране, че болницата осигурява посещения и прегледи в безопасна и уединена обстановка, провеждани от медицински персонал, състоящ се от жени;

- ✓ Уверяване, че всички доказателства от медицинските прегледи се събират за съдебномедицински доказателства;
- ✓ Гарантиране, че всяка документация или полицейски рапорти ще бъдат разглеждани само от съдебни служители/служители на правоприлагащите органи, които участват пряко в случая.

3.3.2. Отчетност и надзор на полицията.

Като част от системата на наказателното правораздаване, служителите на полицията носят отговорност за своите действия и решения в общността, в която работят. Това е от особено значение в случаи на домашно насилие. Чл. 5 от Истанбулската конвенция установява, че държавите-членки имат задължение да гарантират, че техните власти, служители, представители, институции и други субекти, действащи от тяхно име, **се въздържат от актове на насилие над жени**. Това задължение също така предполага, че държавата трябва да предприеме действия, когато е извършено престъпление. Ако това не бъде направено, и отделният извършител, и държавата ще носят отговорност. Това задължение за дължима грижа на държавата обхваща деяния, извършени от недържавни субекти.

Това предполага, че при определяне на отговорността на извършителя се прилагат същите правила, ако извършителят е част от държавата (включително полицейски служител). Полицейските служители могат да участват в домашно насилие, както всеки друг човек. Жертва на домашно насилие, чийто извършител е полицейски служител, може да бъде по-уязвима поради страх, че няма да ѝ повярват, или от страх, че полицаят насилник ще бъде защитен от колегите си. Полицейските служители може да имат умения за манипулиране и знаят как да извършат насилие, без да оставят доказателства, като например да удрят жени, без да оставят синини, или да изпращат писмени заплахи от непроследими имейл акаунти или мобилни телефони. Тези нагласи и поведение са негативни, защото допринасят за увеличаване на чувството за недоверие към полицията, дори още повече, ако полицейски служител е пряко замесен в убийството на своя партньор или в случай на домашно насилие.

Понятието за **отчетност на полицията** е от съществена важност за концепцията за модерна, демократична полицейска работа, при която дължимата грижа от страна на държавата е значима и необходима. Очаква се полицейските служители да прилагат закона и да действат съгласно своята роля и власт и да използват законодателството, с което разполагат, с професионализъм, а не по собствена преценка. Ако не действат според нивото си на отговорност, те трябва и могат да бъдат държани отговорни.

Също така е важно да се гарантира, че полицейските служители са наясно със **системата за надзор на полицията** и нейната нулева толерантност към тези деяния. Полицията трябва да бъде информирана, че всякакви “заговорнически” нагласи, всяко минимизиране или осъдително поведение ще бъде проследявано и че ако бъде засечен “неправомерен” акт, полицейските сили ще се занимават с такива случаи и, ако е необходимо, ще предприемат действия.

4.1. Съвети и методически насоки: Инструменти на учителите

В допълнение към общите техники за обучение на възрастни, учителите, които използват настоящото ръководство, могат да намерят за полезно да прегледат следните препоръки, специфични за работа с правоохранителните органи и със субектите в сектор правосъдие.

✓ Подходи, центрирани върху обучаваните. При обучаването на професионалисти в групи е ефективно да им бъдат дадени много възможности за изработване на собствени решения? (за предпочитане в малки групи), вместо да им се предоставя готово решение?. Учителите трябва да ръководят работата, като предлагат за обсъждане въпроси и най-добри практики. Обучаемите трябва да получат списъци за проверка и насоки във форми, които те лесно могат да приложат в работата си след обучението.

✓ Използвайте партньорско (взаимно) обучение. Правоохранителните органи и субектите в сектор правосъдие реагират добре на обучение от колеги. Дори ако не е възможно учители с един и същ професионален опит да водят цялата програма, могат да бъдат поканени колеги, които да моделират добри практики, като направят мини презентации. Ако учителите представляват различни области, те все пак могат да работят, за да създадат атмосфера, в която се признават трудностите при работата със случаи на домашно насилие.

✓ Създавайте реалистични казуси. Упражненията трябва да бъдат конкретни и съобразени с професионалния опит на конкретните обучаеми. Най-добре е да се избегнат дългите представяния на абстрактна информация и е за предпочитане да се използват мини лекции в съчетание с работа по реалистични казуси. При изготвянето на тези казуси учителите могат да работят с преписки и със застъпници на жертви от кризисни центрове или приюти, за да се създадат примерни материали, които се доближават възможно най-близо до местната практика.

✓ Предвиждайте и се справяйте с предизвикателствата и смущенията по време на обучението. В идеалния случай обучаемите доброволно и с интерес ще посещават обучението. Въпреки това е възможно някои обучаеми да представляват предизвикателство или да се противопоставят по време на обучението. Някои често повдигани въпроси включват следното:

Мъжете също са жертви на домашно насилие, така че защо през цялото време говорим за жени?

ОТГОВОР: Това е вярно твърдение, но глобалните статистически данни и данните от България показват, че в по-голямата част от случаите мъжете са извършители на домашно насилие, а жените са жертви. Поради тази причина обучението е насочено към насилието над жени, което е конкретна форма на насилие, основано на полов признак.

Съществуват проблеми в законите относно домашното насилие и когато тези слабости се разрешат, системата ще се подобри.

ОТГОВОР: Не е възможно да се прави законодателство за всяка ситуация и никоя държава не е открила “перфектния закон” за справяне с домашното насилие. Практикуващите трябва да работят усърдно и креативно със законите, които вече съществуват на книга, за да защитят жертвите и да гарантират достъпа до правосъдие. Освен това самите обучители са експерти и следователно са в позиция да участват в процесите, свързани с правна реформа за подобряване на законодателството.

Ние нямаме време /заети сме/, имаме по-сериозни престъпления, с които да се справяме.

ОТГОВОР: Мит е, че домашното насилие е личен или семеен въпрос, който влияе само върху засегнатите хора и следователно не е толкова “сериозно”, колкото други престъпления. Въпреки че домашното насилие обикновено се наблюдава в личната сфера, то е едно от най-увреждащите деяния по отношение на въздействието върху жертвата, нейните деца и нейното семейство, както и за обществото като цяло (по отношение на финансови загуби, дължащи се на по-ниска трудоспособност и разходи, свързани с предоставянето на услуги чрез правоохранителните органи и съдебната система, здравеопазването, социалните услуги и др.). Когато не се разрешава ефективно, домашното насилие може да има висок процент на рецидив. Предотвратяването на насилието над жени е и икономически по-рентабилно от реагирането на насилието след неговото ескалиране. Правоохранителните органи и съдебната система играят ключова роля в превенцията и трябва да направят приоритет реагирането на домашно насилие.

Проблемът е, че група X не си върши работата, както трябва.

ОТГОВОР: Твърдения като това показват тенденцията на всяка група да прехвърля отговорността за недостатъците в системата на друга професионална група (т.е. полицията казва, че прокурорите подценяват риска. Прокурорите твърдят, че полицейското разследване е недостатъчно). Обучителят трябва да подчертае, че нито една отделна група не носи отговорност за функционирането на системата, а че подобни разочарования подчертават необходимостта от сътрудничество и координация. Целта на обучението е да се подобри реакцията на всеки етап от веригата на правосъдието.

✓ Признавайте разнообразието. Обучителят и обучаемите трябва да имат предвид, че жертвите на домашно насилие не са хомогенна група. Макар че съществуват общи реакции и последици от домашното насилие, други фактори и характеристики на отделните жертви също играят роля. Например жените от етническите малцинствени групи (например ромските жени), възрастните жени, жените, които имат проблеми с психическото здраве или затруднения в ученето, или жени с физически увреждания - всички те имат различни уязвимости и всички биха изисква-

ли специална реакция от страна на правоохранителните органи и съдебната система (например предоставяне на писмен и устен превод, използване на специални обучени застъпници, промени в съдебната зала и др.). От време на време насърчавайте участниците да разгледат видовете допълнителни мерки за защита, които могат да се използват, за да се гарантира безопасността на жертвите, които са особено уязвими.

4.2. Приемане на емоции и лични преживявания, свързани с насилие.

Всяко лице, което работи по случай на домашно насилие, дори ако има опит, ще се сблъска с множество емоции и чувства:

- Гняв
- Тъга
- Фрустрация
- Изоляция
- Страх

И може да има различни реакции при работа с тези случаи, като например:

- Осъдително отношение към поведението на жертвата
- Съображения за ролите на жертвата и извършителя
- Собствени съображения, основани на предишен професионален и личен опит и обучение

Тъй като във всички тези случаи става дума за ситуации, които не са редки или необичайни, е важно самите обучители да са наясно с това какво мислят те лично за тези случаи, дали те самите имат предубеждения и да си представят как могат да се проявят те по време на обучението, съзнателно или несъзнателно.

Преди да бъдат професионалисти, всички служители на правоохранителните органи и съдебни служители са човешки същества. В раздела на това ръководство относно стереотипите и митовете ние разгледахме някои погрешни схващания, които също трябва да бъдат разгледани както от обучителите, така и заедно с обучаемите, дори преди да започне реалното обучение.

Това води до друга чувствителна тема, която е собствената история на насилие на дадено лице като *свидетел* у дома или като *извършител*, или *директно* преживяно като жертва. Сред всички обучаеми (и обучители) може да има жертви или бивши жертви, както и извършители. Дори това да не е известно или разкрито поради очевидни причини, е важно да се знае, че **домашното насилие може да включва всекиго**. Ако по време на обучението или по време на почивките, или след това обучителите забележат някого, който е емоционално засегнат от казаното, или ако той/тя внезапно напусне залата за обучение, прекъсва постоянно обучението, като представя ненужни и осъдителни коментари, или реагира изключително бурно, или дори плаче или казва неща като “всички тези жени си го заслужават”, всичко това може да бъдат признаци, че нещо се случва или се е случило в живота на тези хора.

Какво е най-добре да се направи в тези случаи? Не е разумно да ги игнорирате или да се преструвате, че нищо не се случва. Затова е важно в първия възможен момент - почивка, време за обяд или в края на деня, учителят да се обърне към този човек и със спокоен и емпатичен подход да го помоли да сподели своите притеснения, за да се увери, че всичко е наред. Възможно е да попита този човек дали се чувства способен да продължи обучението или предпочита да си почине. Ако бъде разкрито текущо насилие, уверете се, че обучаемият/жертвата ще получи достатъчно информация и подкрепа, ако вече не получава подкрепа и наблюдение от другото.

Добре би било да се въведе този аспект изрично в началото на обучението, като се спомене, че темите, които ще бъдат разгледани по време на обучението, могат да засегнат настоящите обучаеми във връзка с актуално или минало събитие. Домашното насилие засяга една от четири жени, затова е вероятно в една зала за обучения да има жертви на домашно насилие. Важно е да кажете, че е абсолютно нормално да се усещат емоции, свързани с обсъжданите случаи и разглежданите въпроси, и че ако е необходимо, може да бъде предоставена подкрепа.

ЧАСТ V - ПРИЛОЖЕНИЯ

Материали за участниците по казусите

1. Входен въпросник BODA: Believes about Domestic Abuse.
2. Списък на митовете за домашното насилие.
3. Списък за бърза проверка на рисковите фактори.
4. Списък за бърза проверка на факторите за уязвимост.
5. Карта за обработка за намесили се полицаи на мястото на нападението.
6. Формат/план на разпит на уязвими жертви.
7. Формат за оценката на риска за полицията.
8. Казус с оценяване на риска и опасността.
9. Инструмент за оценка на риска от смъртоносен изход.